

**UNIVERSITATEA CREȘTINĂ „DIMITRIE CANTEMIR”
FACULTATEA DE DREPT CLUJ-NAPOCA**

SOCIOLOGIA DREPTULUI

Note de curs

**ANUL II, SEMESTRUL II
CURS OPȚIONAL, FĂRĂ FRECVENȚĂ
TITULAR DE CURS: Conf. univ. Dr. EMIL POP**

CUPRINS

CAPITOLUL I	3
OBIECTUL ȘI PROBLEMATICA SOCIOLOGIEI DREPTULUI.....	3
Sociologia generală. Ramuri ale sociologiei dreptului	3
CAPITOLUL II.....	5
STATUS, GRUP ȘI INSTITUȚII.....	5
Grupul	5
Instituții, organizații formale, birocrații.....	10
CAPITOLUL III CONFORMITATE, NONCONFORMITATE, CONDUITĂ ILICITĂ.....	12
CAPITOLUL IV RĂSPUNDERE SOCIALĂ ȘI RĂSPUNDERE JURIDICĂ.....	15
Răspunderea juridică.....	16
CAPITOLUL V AUTORITĂȚI, INSTITUȚII ȘI FUNCȚII PUBLICE.....	17
CAPITOLUL VI DEVIANȚĂ ȘI DELINCVENȚĂ.....	20
Devianța	20
Teorii despre devianță.....	21
Delincvența	24
CAPITOLUL VII CONTROLUL SOCIAL	27
CAPITOLUL VIII SOCIETATE, CULTURĂ, PERSONALITATE	29
Personalitate și cultură	29
Conceptul de cultură	37
Accepțiuni ale termenului de cultură	38
Unitatea dintre personalitate, cultură, societate	50
CAPITOLUL IX CULTURĂ –VALORI-PERSONALITATE-DREPT.....	53
CAPITOLUL X METODE ȘI TEHNICI DE CERCETARE.....	72

CAPITOLUL I

OBIECTUL ȘI PROBLEMATICA SOCIOLOGIEI DREPTULUI

Sociologia generală. Ramuri ale sociologiei dreptului

Chiar dacă nu se poate vorbi de un consens asupra adevărului sociologic, este valabilă afirmația că sociologia este studiul relațiilor socio-umane sau, în termeni asemănători, este știința societății. Definirea sociologiei juridice are ca premisă necesară fixarea conceptului de sociologie.

Sociologia reprezintă „studiul sistematic al societății, al grupurilor sociale și al comportamentului uman”¹. Într-o exprimare apropiată, sociologia studiază realitatea socială în întregul ei, dar se preocupă și de anumite părți, fenomene și procese ale acestei realități, în multiplele și variatele lor relații cu întregul. Sociologia, în general, este o știință relativ tânără, ale cărei începuturi se regăsesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea și sunt strâns legate de prefacerile de ordin economic, politic și social. Scopul sociologului este de a realiza, prin utilizarea unor metode științifice, o abordare obiectivă și neutră din punct de vedere axiologic, a realității. Obiectivitatea se raportează la o privire neafectată de propriile valori, credințe sau preferințe ale cercetătorului, prin eliminarea elementului subiectiv. Neutralismul axiologic vizează realizarea evaluărilor dincolo de orice comandamente morale, politice sau de altă natură, care l-ar putea ghida pe sociolog (și care ar putea decurge, de pildă, din partizanatul față de un anume partid politic)².

¹ M. Agabrian, *Sociologie generală*, Institutul European, București, 2003, p.12-13.

² În acest sens, A. Mișu, *Sociologia dreptului*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 1996, p.p.9-13.

Domeniul de studiu al sociologiei este extrem de vast, astfel că au apărut ramuri specializate ale sociologiei, care investighează în profunzime anumite aspecte ale vieții sociale. O enumerare care este departe de a fi exhaustivă, aduce în atenție sociologia politică, sociologia familiei, sociologia schimbării sociale, sociologia muncii, sociologia urbană, sociologia rurală, sociologia economică, sociologia educației, sociologia comunităților, sociologia moralei, sociologia comunicațiilor de masă, sociologia artei ș.a.³. Nu în ultimul rând, *sociologia dreptului* este una dintre ramurile specializate ale sociologiei.

Primul lucru care trebuie spus se referă la faptul că sociologia dreptului studiază dreptul, ca „ansamblu de norme instituite și sancționate de stat. Al doilea fapt ce se cuvine a fi menționat este acela că sociologia privește dreptul ca pe o parte a realității sociale. Al treilea element ce specifică definiția sociologiei dreptului se referă la faptul că această disciplină nu-și propune întotdeauna studierea dreptului în totalitatea lui, ci deseori doar unele aspecte ale acestuia (cum ar fi, legătura dreptului cu politicul, relația dreptului cu morala, delinquența juvenilă, criminalitatea, instituția închisorii, influențele socialului asupra rezolvării cazurilor de drept, legătura dintre drept, pe de o parte și controlul social, pe de altă parte, legitimitatea normelor de drept în conștiința opiniei publice etc.) raportate și ele la întregul realității sociale”⁴.

TEME DE CONTROL

- 1 Sociologia generală și ramurile ei
2. Sociologia dreptului

³ A se vedea I. Mihăilescu, *Sociologie generală*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.30.

⁴ A. Miha, *op. cit*, p.29-30.

CAPITOLUL II

STATUS, GRUP ȘI INSTITUȚII

Sociologia este știința care se ocupă de studiul societății, implicit de formele de asociere umană, de la cele mai simple (cum este familia) la cele care îmbracă forme complexe (statul, națiunea). Sociologia privește societatea ca sistem, care înglobează comunități sociale, structuri, instituții și grupuri sociale.

Grupul

Grupul este un termen care acoperă o realitate diversă. S-a menționat în literatura de specialitate⁵ că grupul este genul proxim pentru desemnarea unor formații de diferite mărimi: familie, grupă de studenți, clasă de elevi, grup religios, comunitate etnică ș.a. Nota comună a tuturor grupurilor este interacțiunea și comunicarea dintre membrii lor. De altfel, grupurile nu există în afara relaționării între indivizi. Din acest punct de vedere, facem diferența între grupurile sociale, care cunosc o minimă organizare și simplele agregări umane, care pot uneori să interacționeze fără regularitate (de pildă, grupul de oameni care se pregătește să traverseze strada are un scop comun, dar odată acțiunea îndeplinită, fiecare merge în altă parte).

În interiorul grupurilor sociale, indivizii dețin anumite statusuri și joacă anumite roluri.

Statusul reprezintă „poziția sau rangul unui individ în cadrul grupului sau ale unui grup în raport cu alte grupuri. Student, profesor, decan, polițist, medic, tată etc., sunt exemple de statusuri din structura unei societăți”⁶. În decursul vieții, un individ deține mai multe statusuri (unele sunt prescrise – în funcție de sex, de

⁵ M. Agabrian, *Sociologie generală*, Institutul European, București, 2003, p.153.

⁶ I. Mihăilescu, *Sociologie generală*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.101.

vârstă, altele sunt dobândite, ca urmare a unei competiții sau a unei alegeri – profesor universitar, scriitor ș.a.).

Rolul se referă la comportamentul pe care comunitatea îl așteaptă de la individul care are un anumit status. Dacă „statusul este un ansamblu de privilegii și îndatoriri, rolul este exercitarea acestor privilegii și îndatoriri”⁷.

Grupurile sociale au o tipologie diversificată. Ne vom opri la acele diviziuni care credem că sunt relevante pentru buna înțelegere a fenomenului sociologic și juridic.

Grupurile de apartenență și grupurile de referință. Apartenența la grup se dobândește prin naștere (familie); alegere (grupuri profesionale, politice); repartitie efectuată de persoane care au putere de decizie (grupuri formale). Această primă categorie se caracterizează prin participarea membrilor grupului la realizarea sarcinilor grupului, aspirațiile și idealurile comune. Apare astfel, „ca o necesitate a grupului față de membrii săi, cerința de conformare la normele și principiile de grup, iar în caz contrar, grupul sancționează indivizii care nu respectă această exigență”⁸.

Grupul de referință este „un grup social a cărui perspectivă este adoptată de un individ dat ca un cadru de referință pentru comportamentele și atitudinile personale”⁹. Grupul este, în acest caz, un standard spre care tinde individul. Spre exemplu, o persoană dintr-o universitate adoptă vestimentația celorlalți studenți, modul acestora de a-și petrece timpul liber, comportamentul și atitudinile acestora¹⁰. Se înțelege că grupul de referință are o puternică influență asupra

⁷ I. Mihăilescu, *op. cit.*, p.106.

⁸ M. Voinea, *Sociologie generală și juridică*, Editura Sylvi, București, 2000, p.72.

⁹ M. Agabrian, *Sociologie generală...*, p.160.

¹⁰ *Ibidem*, p.161.

formării individului, care îi va adopta, într-o mai mică sau mai mare măsură, valorile și standardele de conduită.

Dintre grupurile sociale, o atenție specială merită *familia*, căreia legiuitorul român i-a rezervat dispoziții distincte în cadrul Codului familiei și în legi speciale.

Sociologic vorbind, familia este „grupul social fundamental, care asigură menținerea continuității biologice a societății prin procreere, îngrijirea și educarea copiilor, precum și menținerea continuității culturale prin transmiterea către descendenți a limbii, obiceiurilor, modelelor de conduită”¹¹.

Din punct de vedere juridic, familia cunoaște două accepțiuni¹². În sens larg, ea îi include pe soți și pe descendenții lor minori. *Lato sensu*, este formată din soți, copiii minori și alte categorii de persoane cu care se află în relații de rudenie. Legea nu definește familia, dar cele mai multe prevederi legale vizează sensul restrâns al acesteia.

Rolul familiei este delimitat de caracterele și funcțiile acesteia, de determinarea drepturilor și obligațiilor soților, de stabilirea regimului juridic al bunurilor soților.

Funcțiile familiei sunt: funcția demografică, funcția educativă și funcția economică.

Funcția demografică decurge din faptul că familia este o entitate biologică și social-juridică alcătuită din două persoane de sex diferit – soții, uniți prin căsătorie. Societatea ar fi de neconceput în absența funcției de perpetuare a speciei.

Funcția educativă presupune formarea caracterului și personalității copilului, cunoscut fiind faptul că părinții asigură caracteristicile ereditare și mediul educativ. Dezvoltarea armonioasă are la bază atitudinea părinților, disciplina, formarea conștiinței morale, iar Codul familiei este explicit în acest sens. Dreptul are și rolul

¹¹ M. Voinea, *op. cit.*, p.73.

¹² A se vedea Al. Bacaci, C. Hageanu, V. Dumitrache, *Dreptul familiei*, Editura All Beck, București, 2005, p.1.

de a preveni acele comportamente ale părinților care contravin intereselor copilului, evoluției sale psihice, fizice și intelectuale. Statul edictează norme juridice prin care impune organelor specializate ale statului să vegheze la desfășurarea corespunzătoare a procesului educativ în familie.

Importanța funcției economice variază de la o epocă istorică la alta. Actualmente, funcția economică se concretizează în interesele patrimoniale comune determinate de regimul juridic al comunității de bunuri a soților, în obligația legală de întreținere între soți, solidaritatea soților în sprijinirea materială acordată membrilor de familie aflați în incapacitate de a munci.

Condițiile de fond ale căsătoriei se referă la diferența de sex între viitorii soți; vârsta legală minimă pentru căsătorie (18 ani bărbatul, 16 ani femeia – cu dispensă, în condițiile legii, chiar 15 ani); consimțământul la căsătorie – actual, neviciat, simultan exprimat de ambii soți; comunicarea reciprocă a stării de sănătate.

În categoria impedimentelor la căsătorie, Codul familiei include: rudenția de sânge, în gradul oprit de lege; rudenția rezultată din adopție; starea de tutelă (pe timpul tutelei este interzis a se căsători tutorele și persoana minoră aflată sub tutela sa); statutul de persoană căsătorită a unuia dintre viitorii soți; starea de alienație sau debilitate mintală ori de lipsă temporară a discernământului.

Condițiile de formă sunt prevăzute în scopul încheierii unor căsătorii deplin valabile, evitarea căsătoriilor nesănătoase și pentru asigurarea mijloacelor de dovadă a căsătoriei. Celebrarea căsătoriei are loc în fața ofițerului de stare civilă investit cu această competență.

Efectele căsătoriei sunt diferite, după cum sunt în discuție raporturile patrimoniale sau relațiile personale dintre soți. Comunitatea de bunuri caracterizează regimul matrimonial, iar în cadrul raporturilor de ordin personal

sunt reglementate obligația de fidelitate, de sprijin moral, material, obligații privind numele și domiciliul soților.

Desfacerea căsătoriei urmează întotdeauna calea judecătorească și se concretizează în divorț.

Încetarea căsătoriei are loc prin moartea unuia dintre soți sau declararea judecătorească a morții unuia dintre soți. Dacă se constată, ulterior declarării judecătorești a morții, că soțul declarat mort este în viață, iar între timp celălalt soț a încheiat o nouă căsătorie, prima căsătorie încetează pe data încheierii noii căsătorii.

Filiația rezultă din rudenția firească sau din adopție. Potrivit Codului familiei, rudenția firească se întemeiază pe faptul nașterii și implică legătura de sânge dintre două sau mai multe persoane care au un ascendent comun. Adopția are la bază actul juridic al adopției și, în consecință, trebuie să respecte toate condițiile de fond și de formă pe care legea le prevede.

Grupuri formale și grupuri informale. În sânul oricărui grup coexistă raporturile oficiale, care se întemeiază pe legi, regulamente, decizii, cu aspectele nonformale, care se nasc în mod spontan, ca efect al interacțiunii între oameni. „Structura formală definește funcțiile în raport cu obiectivele generale ale grupului, obiective care se află la originea apariției structurii respective. Pe de altă parte, apariția unei structuri informale se datorează afectivității și, de aceea, reprezintă modul de distribuție a simpatiei și antipatiei în grup”¹³.

¹³ M. Agabrian, *op. cit.*, p.159.

Instituții, organizații formale, birocrații

Instituțiile

Etimologie: lat. 1. *institutio* - întemeiere, așezare, obicei, regulă de comportament 2. *institutiones* – titlu dat de romani tratatelor lor elementare de drept 3. în limbaj comun – nuanță inițială juridică, se referă la organizații care au statut, reguli de funcționare stabilite prin regulamente, legi, etc. Sociologia studiază instituțiile sociale, dovedind interes pentru statusurile și rolurile membrilor acestora.

Termenul instituție are mai multe accepțiuni, atât în limbajul științific, cât și în cel cotidian. Literatura sociologică înțelege prin instituție socială „un sistem de relații sociale organizat pe baza unor valori comune și în care se utilizează anumite procedee în vederea satisfacerii anumitor nevoi sociale fundamentale ale unei colectivități sociale”¹⁴.

Instituțiile au un scop definit prin nevoi și valori comune. Atingerea scopului este subsumată desfășurării unor activități, de către persoane care trebuie să se conformeze rolurilor instituționale stabilite. Scopurile comune sunt menite să asigure coeziunea membrilor instituției și totodată, eficiența instituției.

- *Instituțiile* ca organizații formale (caracteristici)
- *Birocrațiile* (caracteristici – Weber, beneficii și costuri)

Doctrina a elaborat numeroase clasificări ale instituțiilor. Interesează, în acest cadru al discuției, instituțiile politice și instituțiile juridice.

Instituțiile politice au ca principal element puterea. Aceasta este folosită „pentru menținerea și consolidarea orânduirii respective, pentru asigurarea funcționării tuturor instituțiilor sociale, pentru menținerea coeziunii sociale, pentru controlul comportamentului cetățenilor și prevenirea comportamentelor

¹⁴ I. Mihăilescu, *op. cit.*, p.175.

nedorite”¹⁵. Mecanismele de formare a instituțiilor politice sunt deosebite pentru fiecare etapă istorică, fiind urmarea particularităților dictate de tipul de societate, clasele sociale și raporturile între clase.

Instituțiile juridice asigură controlul social prin intermediul legilor. Elaborarea și aplicarea legilor este însoțită de un sistem de sancțiuni care previne comportamentele antisociale. Eficiența controlului exercitat de instituțiile juridice depinde de „gradul de armonizare a normelor și sancțiunilor lor cu normele și sancțiunile impuse de celelalte instituții sociale. Eficiența este scăzută dacă normele juridice intră în contradicție cu normele politice, morale sau culturale”¹⁶.

TEME DE CONTROL

1. Definiți grupul social. Familia ca grup social
2. Status și rol. Definire
3. Grupuri de apartenență și grupuri de referință
4. Grupuri formale și grupuri informale
5. Instituții politice și instituții juridice
6. Birocrațiile

¹⁵ *Ibidem*, p.181.

¹⁶ I. Mihăilescu, *op. cit.*, p.182.

CAPITOLUL III

CONFORMITATE, NONCONFORMITATE, CONDUITĂ ILICITĂ

Termenul *ilicit* evocă ceea ce este interzis, în afara legii, ceea ce contravine prescripțiilor normative. Din punct de vedere juridic, orice atingere adusă unei norme de drept, cuprinsă în acte normative sau în acte de aplicare a legii, edictate de autoritățile publice, este *faptă ilicită*. Sfera ilicitului, astfel conceput, este foarte largă. De asemenea, gravitatea faptelor prin care se încalcă normelor ce ocrotesc valori sociale, este diferită. Sunt motivele pentru care apare necesitatea sistematizării faptelor ilicite în funcție de anumite criterii.

Îndeobște, faptele ilicite sunt grupate, din perspectiva specialiștilor dreptului, în patru categorii: infracțiuni, contravenții, abateri disciplinare și delikte civile. Pentru o bună înțelegere a acestor termeni, se impune o succintă caracterizare a fiecăruia dintre aceștia.

Infracțiunea este, potrivit definiției oferite de Codul penal, fapta care prezintă pericol social, săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală. Imediat, este necesară precizarea că infracțiunea este unicul temei al răspunderii penale. Valorile a căror atingere atrag pedeapsa pentru fapte calificate infracțiuni sunt statul, suveranitatea, independența, suveranitatea, unitatea statului, proprietatea, persoana, drepturile acesteia, întreaga ordine de drept (prin ordine de drept înțelegem totalitatea normelor juridice active la un moment dat, indiferent de ramura de drept căreia îi aparțin). Enumerarea este exemplificativă și se păstrează la nivel de generalitate, în ideea că în partea specială a Codului penal și în legi penale speciale vor fi detaliate diferitele categorii de infracțiuni.

Nu orice violare a ordinii de drept atrage însă răspunderea penală. În termenii Codului penal, legea este singura care stabilește ce fapte constituie

infracțiuni, pedepsele care se aplică și măsurile care se pot lua în cazul comiterii acestora. De exemplu, faptele sunt descrise în Codul penal în detaliu, arătându-se în ce constau și care este pedeapsa legală (delapidare, furt, înșelăciune, omor ș.a.). Calificarea acestor fapte ca având pericolul social al unei infracțiuni pornește de la anumite elemente, cum sunt: modul de comitere a faptei (acțiune sau inacțiune; pe timp de noapte, prin cruzimi, două sau mai multe persoane); rezultatul dăunător produs prin fapta ilicită, subiectul care acționează, locul comiterii faptei.

Infracțiunile sunt faptele care prezintă cel mai înalt grad de pericol social, întrucât aduc atingere celor mai de preț valori ale omului. În raport de acest criteriu, se poate afirma că celelalte fapte ilicite prezintă pericol social mai redus. Principalul element care indică gradul de pericol social este sancțiunea pe care legea o instituie pentru fiecare categorie de fapte în parte. Chiar enumerarea Codului penal cuprinde expunerea infracțiunilor în funcție de gravitatea lor, pornind de la valoarea cea mai de preț (pornind de la cel mai înalt grad de pericol social) și terminând cu valorile mai puțin importante (grad de pericol social mai redus).

Contravenția este o faptă care prezintă un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea, este comisă cu vinovăție și este reglementată în dispozițiile actelor normative, altele decât cele penale. Domeniul ilicitului contravențional face obiectul principal de studiu al dreptului administrativ.

În genere, contravențiile sunt descrise în concret, în norma juridică ce le sancționează și prezintă, la rândul lor, o mare varietate. De regulă, sancțiunea pentru contravenții este amenda, în condițiile în care aceste fapte pot fi săvârșite atât de persoane fizice, cât și de persoane juridice.

Abaterea disciplinară constă în încălcarea, cu vinovăție, de către cel încadrat în muncă, indiferent de funcția sau postul pe care îl ocupă, a obligațiilor care îi revin în temeiul contractului de muncă. Prin intermediul reglementării abaterilor

disciplinare, Codul muncii vizează asigurarea ordinii și disciplinei în procesul muncii. În principiu, în contextul relațiilor de muncă, respectarea ordinii și disciplinei apare ca o obligație de serviciu pe care persoana și-o asumă odată cu încheierea contractului individual de muncă.

Abaterea disciplinară constă într-o acțiune sau inacțiune care contravine obligațiilor de serviciu, stipulate în legi, decrete-legi, regulamente de ordine interioară, contractul colectiv de muncă, normele referitoare la protecția muncii ș.a.

Delictul civil este o acțiune sau inacțiune prin care se aduc prejudicii unei persoane sau bunurilor acesteia, dacă sunt întrunite anumite condiții prevăzute de legea civilă. Codul civil este principala lege care reglementează nu numai cazurile în care o persoană răspunde pentru fapta proprie, dar și situațiile în care se angajează răspunderea pentru faptele prejudiciabile ale altor persoane ori pentru prejudicii cauzate de lucruri sau de animale.

Dacă fapta dăunătoare are ca temei actul juridic încheiat prin acordul părților, acționează regulile răspunderii contractuale. Ori de câte ori nu este în discuție un contract, prejudiciul va fi reparat pe teren delictual (extracontractual).

TEME DE CONTROL

1. Conformitate și nonconformitate
2. Conduita ilicită.

CAPITOLUL IV

RĂSPUNDERE SOCIALĂ ȘI RĂSPUNDERE JURIDICĂ

În societatea actuală, problema răspunderii se pune acut și este strict dependentă de evoluția societății și a mentalității indivizilor care o compun. Desfășurarea optimă a relațiilor dintre oameni, conducerea socială, activitatea diverselor organe și instituții implică instituirea unui sistem adecvat de sancțiuni, fără deosebire de domeniul în care intervin faptele ilicite.

Răspunderea socială are în vedere comportamentul pe care îl adoptă indivizii, din mai multe variante posibile, potrivit teoriei determinismului social. Conduita aleasă generează anumite reacții, în funcție de respectarea sau, dimpotrivă, ignorarea normelor sociale. Răspunderea socială se întemeiază pe o atitudine activă și vizează, în ultimă instanță, sancționarea socială a acțiunii sau inacțiunii alese de individ, în ipoteza în care există o neconcordanță între conduită și prescripțiile sociale.

Formele răspunderii sociale sunt multiple, în funcție de natura normelor sociale încălcate. Vorbim, în acest sens, de răspundere politică, juridică, morală, etică sau civică. Ceea ce particularizează răspunderea juridică este împrejurarea că aceasta sancționează încălcarea normei de drept.

Răspunderea socială este contextul în care își găsește realizarea răspunderea juridică; răspunderea socială este genul proxim, iar răspunderea juridică reprezintă diferența specifică.

Literatura de specialitate operează atât cu termenul de răspundere, cât și cu cel de responsabilitate. În general, sunt utilizați ca expresii sinonime, ambii având sensul de obligație care decurge din normele instituite în colectivitate la un moment dat, norme care prevăd sarcina îndeplinirii unor acțiuni sau abținerii de la

săvârșirea altora, sub sancțiunea reparării prejudiciului cauzat persoanelor fizice ori persoanelor juridice.

Răspunderea juridică

Răspunderea juridică este un complex de drepturi și obligații care se nasc în urma săvârșirii unei fapte ilicite și care reprezintă cadrul în care intervine constrângerea de stat. Conținutul raportului juridic de constrângere constă în dreptul statului de a exercita constrângerea și dreptul persoanei de a fi supusă numai unei anumite forme de constrângere, în limitele prevăzute de lege.

Principiile recunoscute ale răspunderii juridice sunt: principiul răspunderii pentru fapte săvârșite cu vinovăție, principiul răspunderii personale, principiul justei sancțiuni, celeritatea tragerii la răspundere.

Normele juridice se numără, fără dubiu, între normele esențiale care reglementează comportamentul uman. Aceasta întrucât sunt susceptibile de a fi aduse la îndeplinire prin intermediul forței coercitive a statului. Statul este subiectul care prin normele de drept pe care le elaborează și le sancționează, reglementează conduita indivizilor în toate categoriile de relații sociale.

TEME DE CONTROL

1. Infracțiuni, contravenții, abateri disciplinare și delikte civile
2. Răspunderea socială – definire, forme
3. Răspunderea juridică

CAPITOLUL V

AUTORITĂȚI, INSTITUȚII ȘI FUNCȚII PUBLICE

Art.1 al Constituției decretează că România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil. Statul este persoană juridică de drept internațional public și este, în același timp, instituția politică prin intermediul căreia se exercită puterea suverană asupra unui teritoriu dat și a unei populații. Statul este un instrument de conducere și organizare socială, care apără interesul general al societății, întâi de toate, prin intermediul dreptului. Sintagma frecvent utilizată „stat de drept” se referă la suveranitatea legii, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale și noninterveția statului în probleme de ordin privat.

Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român și unica autoritatea legiuitoare a țării. Parlamentul are competență materială generală, în sensul că în sfera sa intră orice probleme de interes general; el deține monopolul elaborării și adoptării legilor, cu posibilitatea de a abilita Guvernul, pe perioade determinate, să adopte ordonanțe ce ulterior sunt supuse aprobării parlamentare.

Parlamentul României este alcătuit din Senat și Camera Deputaților. Membrii acestora sunt aleși pentru un mandat de 4 ani, prin vot universal, egal, direct și secret, liber exprimat potrivit legii electorale. Regimul alegerii parlamentarilor este de esența democrației reprezentative. Parlamentul funcționează pe principiul autonomiei regulamentare (fiecare cameră are propriul regulament), financiare (bugetul fiecărei camere intră în componența bugetului de stat) și instituționale (aparatul de lucru al Parlamentului este o structură administrativă aparte).

În cadrul Parlamentului sunt adoptate trei tipuri de legi: constituționale (de revizuire a Constituției); organice (expres prevăzute de legea fundamentală) și ordinare (legi care nu intră în primele două categorii).

Curtea Constituțională are rolul de a fi garantul supremației Constituției. Judecătorii Curții au un mandat de 9 ani; trei judecători sunt numiți de Camera Deputaților, trei de Senat și trei de Președintele României.

Guvernul are rolul primordial în sfera activității executive. Conform programului de guvernare acceptat de Parlament, Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a țării și exercită conducerea generală a administrației publice. Guvernul este alcătuit din prim-ministru, miniștri și alți membri stabiliți prin lege organică.

Justiția se realizează prin Înalta Curte de Casație și Justiție și prin celelalte instanțe judecătorești stabilite de lege. Justiția este unică (activitatea de judecată se desfășurează după aceleași coduri și legi pe întreg teritoriul țării și după același sistem; puterea judecătorească este unică); imparțială (fiind realizată de autorități neutre, acestea nu trebuie să aibă nici un interes particular, concret, în procesul pe care îl judecă; neutralitatea exclude părtinirea sau respingerea față de una din părți); egală pentru toți (principiul egalității în fața legii și autorității se aplică și în proces, părțile având regim egal de tratament).

Judecătorii sunt independenți și se supun doar legii. În judecarea pricinilor, judecătorii nu pot primi ordine, instrucțiuni, indicații, sugestii privind soluția pe care o vor pronunța. Aceste principii protejează justițiabilii contra abuzurilor puterii publice.

Înalta Curte de Casație și Justiție asigură interpretarea și aplicarea unitară a legii de către celelalte instanțe judecătorești, potrivit competenței sale.

În activitatea judiciară, Ministerul Public reprezintă interesele generale ale societății și apără ordinea de drept, precum și drepturile și libertățile cetățenilor.

Ministerul Public își exercită atribuțiile prin procurori constituiți în parchete, în condițiile legii. Parchetele funcționează pe lângă instanțele de judecată, conduc și supraveghează activitatea de cercetare penală a poliției judiciare.

TEME DE CONTROL

1. Rolul Parlamentului și al Guvernului României
2. Puterea judecătorească
3. Rolul Ministerului Public

CAPITOLUL VI

DEVIANȚĂ ȘI DELINCVENȚĂ

Devianța

Conduitele deviante sunt acțiuni sau inacțiuni dezaprobată de un segment mare de oameni. Aprecierea unui anumit comportament ca fiind deviant presupune raportarea la reguli, norme, tradiții, obiceiuri care guvernează viața socială. *Per a contrario*, orice comportament deviant nu este conform cu așteptările și normele care funcționează în societate la un moment dat. Esența problemei devianței se găsește în relația acțiune umană – ordine normativă¹⁷. Conformarea definește atașamentul la valori determinate, în timp ce devianța privește ignorarea normelor care ocrotesc valorile respective.

Comportamentul deviant „este un comportament atipic, care încalcă normele sociale recunoscute și violează așteptările instituționale, intrând în conflict cu standardele acceptate în cadrul unui grup sau sistem social, atât din punct de vedere social cât și cultural”¹⁸. Devianța se deosebește de starea de anormalitate, care se referă la incapacitatea individului, confirmată medical, de a se adapta la exigențele vieții sociale și de a-și exercita corespunzător rolul social.

Sociologia devianței pornește de la premisa că nici o conduită nu este prin ea însăși deviantă, ci dobândește această calificare „în raport cu normele sau valorile grupului de referință, care impun standardele de apreciere și legitimitate pentru actele și comportamentele socialmente acceptabile sau indezirabile. În acest sens, devianța nu este echivalentă cu absența normelor (anomia sau dezorganizarea socială), ci cu adoptarea unor norme incompatibile cu standardele de moralitate,

¹⁷ M. Agabrian, *Sociologie generală*, Institutul European, București, 2003, p.181-183.

¹⁸ *Ibidem*, p.183.

normalitate sau raționalitate ale societății în ansamblul ei, cu modul cultural dominant (sociotipul sau personalitatea de bază), dar compatibile cu cele valorizate pozitiv de un anumit grup social (subcultură) definit prin caractere culturale distincte”¹⁹.

Doctrina consideră că devianța poate fi privită sub două aspecte: negativ (ca abatere de la norme) și pozitiv (ca transgresiune repetată a anumitor norme, ceea ce atrage atenția societății asupra reexaminării normei și eventualei schimbări a acesteia). Caracterizată în acest mod, devianța promovează conformitatea socială și pune problema îmbunătățirii normative, în funcție de schimbările intervenite în diferite sectoare ale societății. Devianța apare, sub aspect pozitiv, ca supapă de siguranță pentru nemulțumirile sociale: este preferabil ca indivizii să încalce unele reguli și valori sociale decât să atace. În acest mod, se eliberează presiunile exercitate asupra ordinii sociale și se previne acumularea unor nemulțumiri excesive²⁰.

Teorii despre devianță

Devianța este un fenomen complex, care își găsește explicațiile științifice în tezele elaborate în decursul evoluției omenirii. În general, curente de opinie care s-au aplecat asupra comportamentului deviant și-au propus să explice de ce anumiți indivizi, priviți în particular, devin devianți și de ce devianța urmează uneori modele precise de conduită.

Teoria psihologică a fost exprimată în mai multe variante. Una dintre cele mai cunoscute aparține lui Sigmund Freud și afirmă existența unui conflict la nivel

¹⁹ M. Voinea, *Sociologie generală și juridică*, Editura Sylvi, București, 2000, p.151.

²⁰ A. Miha, *op. cit.*, p.182.

mental, provenit din porțiuni ale inconștientului²¹. Copilul își reprimă prin socializare impulsurile fundamentale (mai ales libido-ul), pentru a se conforma exigențelor societății în care trăiește. Impulsurile respective se exteriorizează în forma diferite, cele mai frecvente fiind complexul Oedip²² și complexul Electra²³.

Într-o altă variantă a teoriei psihologice (susținută de Franz Alexander și William Healy) motivațiile actului deviant sunt în număr de patru: „supracompensarea față de un sentiment de inferioritate (individul fură ca reacție față de un puternic sentiment de inferioritate, faptul oferindu-i sentimentul tonic de bravadă și duritate bărbătească); reacție față de mama lui, care i-a oferit fratelui o dragoste mai mare și nu lui; recompensarea directă a tendințelor de dependență printr-o existență fără griji în închisoare (individul își recompensează visele infantile, vegetative și paradisiace de trai fără griji)”²⁴.

Teoria evaluativă pornește de la definirea comportamentului normal și a anormalității. Sub aspect statistic, normalitatea desemnează ceea ce este firesc, obișnuit, mediu, anormal fiind orice deviază în mod marcant de la medie. Patologic vorbind, normalitatea este o funcționare relativ normală a organismului, iar anormalitatea este o deviație periculoasă de la această normă²⁵.

Teoria comportării subnormale operează cu trei grupe în care sunt incluși indivizii subnormali, în funcție de gradul de inteligență și măsura în care reușesc să facă față cerințelor sociale. Din această perspectivă, teoria face diferență între persoanele care nu reușesc să se îngrijească de nevoile fizice

²¹ Pentru explicații de detaliu, a se vedea A. Mișu, *op. cit.*, p.184.

²² Băiatul dorește moartea tatălui, pe care e gelos în raporturile de iubire cu mama.

²³ Fata dorește moartea mamei, pe care e geloasă în raporturile de iubire cu tatăl.

²⁴ A. Mișu, *op. cit.*, p.185.

²⁵ *Ibidem*, p.186.

comune, nu pot asimila nici cel mai simplu limbaj (idioți); persoanele care au tulburări de înfățișare, sunt îmbătrâniți precoci, dar pot duce o viață normală dacă sunt educați (cretini); persoanele care ating stadiul dezvoltării corespunzătoare vârstei de 3-7 ani (imbecili)²⁶. Subnormalii nu reușesc să se ridice la cerințele unora dintre normele sociale, sunt incomplet socializați, în acest sens ei fiind devianți.

Teoria comportării psihotice are în vedere persoanele care au comportamente bizare, adesea periculoase pentru ei și cei din jur – dezorientare, confuzie, inadaptare afectivă și socială, tendințe de suicid ș.a.

Teoria nevrozelor susține ideea că persoanele afectate de nevroză au dificultăți de adaptare la real. Nevrozele sunt maladii ale personalității care își au originea în conflicte intrapsihice care conduc la perturbarea conduitei sociale²⁷.

Teoria biologică promovează teza că unii oameni se nasc criminali și prezintă semne fizice particulare prin care pot fi recunoscuți.

Teoria defectelor ereditare și biologice pleacă de la observația că moștenirea genetică este preponderentă în înclinația unor indivizi spre comiterea faptelor ilicite.

Teoria anomiei. Într-un articol publicat în anul 1938 Robert Merton avansează explicația delicvenței pe baza unei interpretări originale a noțiunii de anomie,

²⁶ *Ibidem*, p.186-187.

²⁷ A. Miha, *op. cit.*, p.188

inițiată de E. Durkheim²⁸. Anomia este „societatea care manifestă o perturbare a ordinii colective, o încetare temporară a acțiunii acesteia asupra indivizilor, stare care împiedică controlul social al comportamentelor”²⁹. Anomia, care este consecutivă adesea unor schimbări rapide, se caracterizează prin dezorganizarea structurii sociale existente la un moment dat.

Teoria etichetării este o abordare care sugerează că o persoană sau un act devine deviant atunci când eticheta de devianță a fost aplicată de alți oameni și a avut succes. Etichetarea ca devianți alterează imaginea și biografia celor în cauză, îi marginalizează, îi stigmatizează și îi obligă să stea alături de alți devianți³⁰. În acest fel, sancțiunile nu își îndeplinesc funcția educativă, ci favorizează un comportament indezirabil.

Delincvența

Delincvența poate fi privită ca o formă particulară a devianței sociale, care constă în încălcarea normelor care cad sub incidența Codului penal sau a legilor penale speciale.

Dacă faptele sunt săvârșite de minori, suntem în prezența delincvenței juvenile.

Distingem, în raport cu vârsta minorilor care săvârșesc fapte penale, trei categorii:

- minorii care nu au împlinit 14 ani nu răspund penal. Legea instituie prezumția absolută a lipsei discernământului în ceea ce privește fapta comisă și urmarea acesteia;

²⁸ A se vedea A. Ogien, *Sociologia devianței*, Editura Polirom, Iași, 2002, p.104,

²⁹ M. Agabrian, *Sociologie generală*..., p.187.

³⁰ A. Miha, *Sociologia dreptului*..., p.205.

- minorii între 14 și 16 ani răspund din punct de vedere penal dacă se dovedește prin expertiză medico-legală că au avut discernământ la data comiterii faptei;
- minorii care au împlinit 16 ani răspund penal (legea stabilește în sarcina lor prezumția că au operat cu discernământ). *Per a contrario*, dacă se dovedește prin expertiză că au acționat fără discernământ, nu li se vor aplica sancțiunile prevăzute de lege.

Studiile sociologice au evidențiat faptul că familia delincventului juvenil este, de regulă, o familie cu părinți „severi, respingători sau indiferenți și rareori capabili de sentimente, de încurajare și de afecțiune, care neglijează sau bat copiii, sunt exagerați în solicitarea disciplinei și rareori desfășoară o îndrumare consistentă în rândul copiilor lor. În plus, asemenea părinți sunt ei înșiși nefericiți, nesiguri pe ei, incapabili să facă față corespunzător cerințelor vieții și să ofere copiilor lor asemenea calități pe care ei să le admire și copieze. Acești părinți manifestă o tendință de separare și formează deseori o familie nefericită”³¹.

În mod sintetic, s-a arătat că tipurile de delincvenți sunt³²:

- tipul impulsiv, incapabil de control, care acționează sub imperiul momentului, fără să gândească;
- tipul narcisiv, care se concentrează doar asupra propriei persoane, se consideră jignit și pornește de la ideea că singurul mod de recâștigare a respectului de sine este răzbunarea pe cei care l-au jignit;
- tipul gol emoțional – singuraticul lipsit de sentimente;
- tipul deprimat, care are drept motor al conduitei faptul că dorește eliberarea de conflictele cu propriul sine.

³¹ A. Mișu, *Sociologia dreptului*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 1996, p.211-212.

³² *Ibidem*, p.212.

TEME DE CONTROL

1. Definiți devianța și delincvența
2. Teorii despre devianță

CAPITOLUL VII

CONTROLUL SOCIAL

Orice tip de societate dispune de modalități de promovare a valorilor proprii, de influențare și determinare a membrilor săi să îi respecte normele. Noțiunea de control social desemnează „ansamblul de mijloace, mecanisme sau instituții, de natură psihologică, socială, culturală, juridică ori politică prin intermediul cărora orice societate impune membrilor săi exigențele respectării ordinii sociale și morale. În esență, controlul social se referă la toate procesele sociale folosite să minimizeze devianța de la normele sociale”³³.

Tehnicile controlului social³⁴ sunt directe – manipularea ideologică și culturală, în scopul socializării persoanelor capabile să respecte ordinea socială – și indirecte, realizate prin intermediul instituțiilor: familie, școală etc.

Enumerăm, în cele ce urmează, principalele pârghii care concură la realizarea controlului social, așa cum apar acestea în literatura străină de specialitate³⁵.

Pedeapsa este unul dintre cele mai eficiente mijloace prin care se poate ajunge la reducerea devianței. Se apreciază că pedeapsa acționează ca un factor reductor, întrucât cei pedepsiți pentru săvârșirea unor fapte vor fi descurajați să repete actele antisociale. De altfel, sistemul de drept român conferă pedepsei nu numai un rol represiv, dar și o funcție preventivă.

³³ M. Agabrian, *op. cit.*, p.200.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ A. Mișu, *op. cit.*, p.224-226.

Devierea este o metodă prin care persoanele deviante sunt plasate în programe speciale, în condițiile legii (de exemplu, includarea în programe a consumatorilor de droguri). Principala motivație a acestei măsuri ar fi evitarea populării în exces a locurilor de detenție și degrevarea rolului instanțelor de judecată.

Dezincriminarea constă în scoaterea de sub incidența legii și a sancțiunilor penale a acelor fapte antisociale a căror comitere nu se soldează cu victime. Este o tendință manifestată în diverse țări, față de prostituție, homosexualitate, beție în public, jocuri de noroc ș.a. Nu trebuie să pierdem din vedere riscul dezincriminării unor fapte, care deși nu fac victime, prezintă un pericol social ce justifică uneori incriminarea lor ca infracțiuni.

TEME DECONTROL

1. Controlul social
2. Tehnici ale controlului social

CAPITOLUL VIII

SOCIETATE, CULTURĂ, PERSONALITATE

Personalitate și cultură

În contextul culturii contemporane, în abordarea unor probleme de antropologie și sociologie a personalității trebuie să menționăm, de la bun început, cel puțin două mari dificultăți: literatura de specialitate a abordat în ultimele decenii, cu multă relevanță această problematică, ajungând uneori la soluții contradictorii; mai mult decât în alte domenii teoretice, cei care abordează problemele umanismului, ale personalității umane în contextul uneia sau alteia dintre culturi, sunt mereu dependenți de sistemele axiologice ale acestora. În al doilea rând, dificultatea teoriilor despre umanism constă în însăși structura dinamică și contradictorie a realității cercetate; structură care se schimbă de la o epocă la alta, de la o societate la alta și, chiar în cadrul aceleiași societăți; cultura este un fenomen de o deosebită complexitate, influențat de structurile sociale, de actorii societății din care face parte, iar, la rândul său, cultura influențează aceste elemente. O asemenea corelație se evidențiază și în actuala tranziție spre modernitate și eficiență a societății românești, tranziție generată de una dintre cele mai sângeroase revoluții antitotalitare.

Conștienți de dificultățile semnalate, considerăm că reluarea și continuarea discuției privind rolul personalității umane, *al omului nou*, în contextul culturii răspunde unor necesități teoretice, unor cerințe practice stringente, reclamate de perioada de tranziție de la totalitarism la democrație.

Ne propunem să prezentăm sintetic rolul și locul personalității umane în

contextul culturii contemporane, abordând cele două concepte în corelație, pe baza convingerii exprimate anterior că *individul*, în special în condiția lui potențială și realizată – de *personalitate umană*, este elementul fundamental care determină funcționarea sistemului complex de idei și obiecte create pe care îl numim *cultură*, atât sub forma ei materială, cât și spirituală. În același timp, considerăm necesar să amintim că există o continuitate a culturii universale în care se înscriu culturile naționale urmând un anumit determinism al dezvoltării și, de ce nu, chiar al stagnării, motiv pentru care e necesar să semnalăm și aceste linii de continuitate și demarcație. În acest sens, credem că, în primul rând, trebuie să ne referim la *cele trei mari caracteristici* ale secolului trecut, și, poate, și ale celui în care intrăm: revoluția tehnico-științifică și informațională, lichidarea sistemelor totalitariste, accentuarea problemelor sociale și culturale legate de lumea a treia, de explozia demografică a acesteia.

Adevărul că *omul este un produs și un creator al condițiilor sociale* devine din ce în ce mai evident pentru tot mai mulți cercetători din domeniile socio-umane. Problema "condiției umane" a devenit un *leit-motiv* ce depășește sfera discuțiilor dintr-un singur domeniu. Științele economice, tehnologia, biologia, genetica, sociologia, psihologia, etnologia și multe alte domenii particulare de cunoaștere simt tot mai mult, și nu doar azi, nevoia să introducă în problematica proprie această coordonată. De aceea, simțea nevoia, D.D. Roșca, ca în abordarea problemei raportului știință-filosofie, să se refere expres la o asemenea coordonată: "să precizăm – dacă mai e nevoie – că înțelegem aici prin "condiția umană" nu numai condiția unei ființe economice și politice care luptă alături de semenii săi pentru libertatea sa socială și politică și pentru apărarea demnității sale, ci înțelegem mai cu seamă *condiția omului, ființă spirituală, creator de valori spirituale și capabil să transforme cu ajutorul acestora realitatea ce-l privește, s-o umanizeze,*

transfigurând-o"³⁶.

Definirea prin creație, transformare și transfigurare presupune raportarea la acțiune, în sensul că omul nu-și poate dobândi adevărata sa *condiție* în afara practicii complexe sociale, religioase, familiale, în ultimă instanță în afara înrădăcinării în obiectivitate. Corelat cu acest concept, problemele civilizației contemporane readuc mereu în discuție *omul*, "*esența umană*". Ea se manifestă prin determinații istorice concrete și este valabilă în funcție de acestea. Observația este pertinentă în sensul în care *omul* devine astfel *perfectibil*, în măsura în care însuși simțul social este perfectibil.

Va fi epoca noastră capabilă să realizeze un asemenea deziderat milenar? se întreabă mulți cercetători aflați pe pozițiile unor ideologii diferite. Răspunsurile "*da*" și "*nu*" sunt aproape la fel de frecvente, astfel că, în ansamblul ei, cultura contemporană prezintă tabloul unei ciudate îmbinări de optimism și pesimism. Oricum, numeroși filosofi și sociologi evidențiază că aceste împrejurări duc la intensificarea gradului de socializare, deci implicit la accentuarea pozitivă a integrării, "Socializarea extensivă și intensivă a vieții este astăzi un fapt peste care nu se poate trece. Nu poate fi explicată societatea pornindu-se de la individ; trebuie explicat individul pornindu-se de la societate, pentru a putea surprinde apoi relațiile complexe dintre acești doi termeni"³⁷. Socializarea este un proces prin care societatea "transmite bagajul existent noilor generații, pretinzându-le un anumit comportament - considerat normal în respectiva cultură. Totodată, socializarea este și procesul determinant în formarea personalității și a identității de sine."³⁸

În condițiile epocii noastre, orientarea spre creșterea economică, eficiență, rentabilitate și bunăstare se evidențiază, concomitent, cu o confruntare acută

³⁶ D.D. Roșca, *Știință și filosofie*, în: "Oameni și climate", Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 205.

³⁷ A. Roth, *Individ, colectivitate, societate*, în "Sociologie generală", Editura Științifică, 1968, p. 97-98.

³⁸ Traian Rotariu, Petru Iluț, *Socializare și educație*, în Sociologie (coordonatori: Traian Rotariu, Petru Iluț), Editura Mesagerul, Cluj-Napoca, 1996, p.91.

privind rolul și menirea filosofiei și a altor discipline socio-umane, în special în ceea ce privește tendința de scientism și dezideologizare. De asemenea, s-a extins câmpul conceptual și problematic al filosofiei, antropologiei, sociologiei etc. în funcție de noile probleme care frământă lumea contemporană. Semnalăm doar câteva din aceste noi direcții: problemele filosofice ale științei și tehnologiei; noile perspective ale raportului om-societate-natură; corelarea problemelor filosofice ale științelor naturii și ale celor socio-umane; dimensiunile uriașe ale acțiunii umane asupra naturii și mediului; relația politică-știință, impactul psihosociologiei, culturologiei, a unor științe de graniță, etc.

În orice caz, se evidențiau încă din secolul trecut, câteva trăsături pregnante pe care dezvoltarea tehnico-științifică le-a imprimat omului contemporan: a) efecte asupra conștiinței oamenilor; b) schimbări în produsele activității umane; c) evoluția rapidă a cerințelor oamenilor; d) modificări importante în lumea valorilor științifice și artistice; e) accentuarea orientării spre cercetarea viitorului³⁹. În aceste și alte asemenea direcții trebuie să vedem actualmente și orientarea progresului uman contemporan. În același timp, se constată, că în reflecțiile privitoare la acest progres, din ce în ce mai mulți autori, introduc în referirile lor nota de creativitate, de creație⁴⁰, pe care o avem în vedere și noi în formularea distincției dintre persoană și personalitate.

Pe un asemenea fond, în dezbaterile contemporane nu lipsesc semne de exclamare în favoarea pesimismului. Referindu-se la literatură, de pildă, R.M. Albérès, constată că se produce o disonanță între om și viață, manifestată în forme pe care noi le-am putea numi patologice: e vorba, în primul rând, de o conștientizare a contradicțiilor, manifestată în sentimentul de spaimă și neliniște –

³⁹ Vezi Gáll Ernő, *Creativitatea intelectuală și revoluția științifico-tehnică*, în: "Viitorul social", nr.2/1974.

⁴⁰ Vezi, de exemplu, M. Ralea, *Explicarea omului*, în *Scrieri*, vol.I, Editura Minerva, București, 1972; A. Roth, *Omul multidimensional*, Editura Politică, București, 1975; G. Hălășan, *Personalitatea umană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976; Marin Aiftincă, *Valoare și cultură în orizontul modernității*, Editura Cantes, 1998, și alții.

falimentul unor inițiative, refuzul convențiilor fără a le înlocui cu soluții pozitive, nesinceritatea, eliberarea uneori nefastă a imaginației și a instinctelor, recurgerea la magie, sentimentul ridicolului⁴¹. Spiritul contemporan, în modificările pe care le-a realizat, schimbă profund "viziunea noastră despre lume și conștiința ce o avem despre noi înșine"⁴², crede G. Picon. Autorul intuiește în aceste schimbări "o mutație fără precedent"⁴³. Ea ar consta în asocierea tuturor indivizilor într-o istorie comună și în faptul că această asociere afectează toate aspectele realității și toate domeniile spiritului. Referirile pe care G. Picon le face la situația omului într-un context alienat și alienant sunt revelatoare pentru marea parte a culturii contemporane: omul, anonim în anonimatul vieții – arată autorul – și-a pierdut integrarea naturală în mijlocul unei societăți organice, bazate pe tradiție, se produce în afara miturilor, a ritualului, a iluziilor; legendele au murit fiind înlocuite de o "viață inautentică, conștiință nervoasă, conștiință bolnăvicioasă, conștiință vinovată"⁴⁴. Unii teoreticieni explică aceste fenomene prin discrepanța de ritm ce apare între dezvoltarea tehnico- științifică și acela al valorii umane propriu-zise⁴⁵.

O serie de autori raportează condiția umană contemporană la fenomenul privării de libertate, a înlocuirii libertății reale cu iluzia libertății. Libertatea devine, astfel, necesitate necunoscută, individul reducându-se la condiția de element manipulat; exercitarea voinței sale este iluzorie - arată H. Kolt - într-o societate în care manipulația și comunicarea devin mijloace hotărâtoare de exercitare a puterii⁴⁶.

Poate că observația lui Marx privitoare la condiția existențială practică, procesuală a omului, "curățată" și de determinismul materialist exagerat, nu ar

⁴¹ R.M. Albérès, *L'aventure intellectuelle du XX siècle*, Edition Albin Michel, Paris, 1969, p. 182, 202.

⁴² G. Picon, *Panorama des idées contemporaines*, Edition Gallimard, Paris, 1968, p. 9.

⁴³ G. Picon *op.cit.*, p. 11.

⁴⁴ G. Picon, *op.cit.*, p. 25.

⁴⁵ Vezi C. Baroni, *Révolution scientifique-technique et nouvel Humanism. Pour une éducation permanent*, Synthèses, Bruxelles, nr. 233, 1965, p. 23-38.

⁴⁶ H. Kolt, *Freiheit und Manipulation*, In: *Weg un Ziel*, Wien, 26, nr. 4, 1969, p. 216-222.

trebui exclusă total în constituirea unei teorii a personalității și determinarea științifică în cadrul acesteia a conceptului de personalitate. "Omul" lui Marx este *concret*, rezultat al procesului de creație și autocreație, a cărei esență constă în ansamblul relațiilor sociale. Deci, a studia omul înseamnă a studia societatea. Legătura organică între individ și existența socială se realizează prin *cultură*, ca totalitatea produselor activității umane, materiale și nemateriale, a valorilor și modalităților de comportare obiectivate și acceptate de anumite colectivități, transmise altor colectivități și generațiilor următoare⁴⁷.

Personalitatea se naște, se structurează și se afirmă în și prin cultură. Ceea ce este apa pentru pește, este cultura pentru ființarea personalității. "A discuta despre cultură și despre personalitate înseamnă, într-un sens, a opera o falsă dihotomie și a pune o falsă problemă. Se poate susține, pe de o parte, că *cultura se exprimă prin comportamentul și atitudinea persoanelor* și că *ea nu există independent de indivizii care o determină*; pe de altă parte, că *personalitatea este ceea ce este în virtutea proceselor de culturalizare și că conceptul personalității reprezintă, cel puțin în parte, rezultatul culturii ambiante*"⁴⁸.

Orice individ se formează și se manifestă într-un mediu, care în cea mai mare parte este determinat cultural, iar din multitudinea de factori care concură la formarea personalității, cultura se detașează ca un element primordial.

Din nevoia de a explica influența culturii asupra formării individului, s-a născut încercarea psihologiei sociale de a opera cu socialul și psihicul, formând *TOTUL omogen prin medierea culturii*.

În "*Fundamentul cultural al personalității*", Ralph Linton⁴⁹ lasă posibilitatea consensului asupra următoarelor concluzii:

⁴⁷ Conceptul "cultură" e definit aici în sens larg. Vezi: Szczepanski, *Noțiuni elementare de sociologie*, Editura Științifică, București, 1972, p.64.

⁴⁸ Otto Klineberg, *Psychologie sociale*, Tome II, Paris, 1959, p. 403-404.

⁴⁹ Ralph Linton, *Fundamentul cultural al personalității*, Editura Științifică, București, 1968, p. 154.

- normele de personalitate diferă de la o societate la alta;
- membrii fiecărei societăți vor prezenta întotdeauna variații individuale considerabile în ceea ce privește personalitatea;
- cea mai mare parte a acelorași tipuri de personalități pot fi găsite în toate societățile.

Tipul personalității de bază diferă de la o societate la alta.

O ereditate cu multe elemente comune pentru două sau mai multe societăți nu duce cu necesitate la norme de personalitate asemănătoare. Personalitatea se îmbogățește cu sute de calități, fără a pierde nimic din ceea ce a fost. *Deci devine mai complexă, mai originală, mai bogată.*

*În interior, fiecare este un unicat psihologic (intelectual și afectiv). Din unicitatea activității fiecărui om rezultă **personalitatea**.*

Ross Stagner⁵⁰ susține că *oamenii sunt încadrați într-o matrice de forțe sociale și instituționale*. Personalitatea lor nu poate fi studiată separat de lumea care îi înconjoară și îi influențează. Ca atare, *la baza formării și manifestării personalității stă mediul cultural*, în interiorul căruia rolul principal în procesul educării îl joacă oamenii și bunurile cu care individul în formare intră în contact.

Cultura face parte din însăși realitatea socială. În concordanță cu alte opinii, Achim Mișu consideră că realitatea socială, în ansamblul ei, este constituită din trei nivele, strâns legate între ele: personalitatea socială, acțiunea socială și societatea în sens larg, ca sistem social care include și cultura.⁵¹ Având în vedere tendințele actuale din multitudinea punctelor de vedere cu privire la părțile ce compun societatea, ca sistem social, Achim Mișu arată, că în cadrul orientării de extindere a numărului de părți ce constituie sistemul social, "Lista standard cuprinde două genuri majore, fiecare, având subdiviziunile lui. Este vorba de

⁵⁰ Ross Stagner, *Psychology of Personality*, 1937.

⁵¹ Vezi Achim Mișu, *Introducere în sociologie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.

împărțirea sistemului social în cultură și societate."⁵² În același timp, se subliniază că: "deși pot fi dissociate teoretic, ele se află în mod practic strâns interrelate. O societate nu poate exista fără cultură, tot astfel cum o cultură nu poate exista fără o societate".⁵³ Spre deosebire de limbajul comun, folosirea termenului de cultură în sociologie este mult mai largă, "incluzând un întreg mod de viață al societății. În acest sens *oricine și orice participant la viața socială este un produs cultural* (subl.autorului). Pentru sociolog, *cultura înseamnă toate produsele la creația și folosința cărora participă întreaga societate*."⁵⁴(subl. autorului)

Omul nu se raportează pasiv la cultură, numai atitudinile active novatoare față de lumea înconjurătoare – arată Al. Tănase, în *Introducere în filosofia culturii*⁵⁵ – fie că este vorba de sfera economică, a politicii, a artei, a științei, atitudini caracterizate prin spirit critic și constructiv, pot genera fapte de cultură care să-i ajute pe oameni să cunoască mai bine lumea în care trăiesc și pe ei înșiși.

Individul acumulează cultură, se formează într-un spațiu cultural determinat și are capacitatea să utilizeze achizițiile culturale într-un mod creator, devenind, astfel, *el însuși creator de cultură*.

Prin actul de creație culturală, personalitatea umană se obiectivează. Ea contribuie la îmbogățirea și transformarea mediului cultural care a modelat-o.

Viața individului dobândește valoare numai "punându-se în serviciul culturii". "Valorile sociale sunt culturale, întrucât se reglementează după acest ideal total cultural". *Personalitatea socială dă expresie*, în plan acțional, *subordonării scopurilor* parțiale față de un scop unic, înfățișându-se ca mijloc pentru *idealul cultural*, adică pentru "*societatea culturală*": "ori de câte ori omul își exercită efortul său asupra lui însuși, se vorbește de cultură, ori de câte ori modifică lumea,

⁵² Achim Miha, *Sociologia dreptului*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2000, p.22.

⁵³ Idem, *Antropologie culturală*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999, p.98.

⁵⁴ Idem, *Sociologia dreptului*, p.22.

⁵⁵ Vezi: Al. Tănase, *Introducere în filosofia culturii. Valoare, cultură, civilizație*, Editura Științifică, București, 1968.

se vorbește despre civilizație"⁵⁶.

Dacă relația dintre cultură și natură vizează geneza și evoluția istorică a culturii, raportul dintre cultură și personalitate pune în lumină structuri socio-culturale legate de comportamentul și personalitatea umană. *Impactul culturii asupra personalității* – arăta R. B. Cattell are influențe: *directe* – prin combinarea voluntară a culturii; *efecte de situație*; *aparitie de structuri secundare* care acționează asupra personalității.⁵⁷

Conceptul de cultură

Cultura este mediul genetic, formator și destinul personalității. Personalitatea este atât creatoare, cât și consumatoare de cultură. Însăși cultura este produsul, mereu în curs de producere a personalității.

Raportul de interacțiune dintre individ, cultură și societate poate fi conceput în termenii unei relații de instituire, informare și comunicare. Într-o primă aproximare, înțelegem prin cultură ansamblul fenomenelor social-umane, care sunt, sub aspect gnoseologic, produse cumulative ale cunoașterii, iar sub aspect axiologic, sistem de valori autentice. Aceste fenomene apar ca fapte sociale care se împletesc într-o curgere continuă și se grupează în ansambluri.

Sub orice aspect al ei - artă, tehnică, moravuri, mitologie sau știință, cultura răspunde întotdeauna nevoilor existențiale ale unor categorii, grupuri sociale, sau societății. Laturile sale materiale și spirituale se află într-o unitate dialectică. Cultura cuprinde așadar, fenomene de ordin diferit: materiale – produse ale muncii, opere de creație; cinetice - comportamentul grupurilor; cunoștințe, atitudini și valori împărtășite de membri unui grup social. Fenomenele materiale și cinetice

⁵⁶ J. Laloup, J. Nelis, *Culture et civilisation*, Paris, Casterman, 1963, p. 18.

⁵⁷ Vezi: Raymond B. Cattell, *La personnalité. Etude systématique et concrète*, vol.II, P.U.F., 1956, p.549-552.

constituie aspectul "deschis" al culturii; ele sunt concrete, tangibile, cuantificabile. Fenomenele psihice, formând aspectul implicit, constituie latura "ascunsă" a culturii⁵⁸. Ambele laturi contribuie la procesul de socializare și constituire a personalității.

Trebuie să mai observăm că între realitatea socială și conținutul cultural al unei epoci există o legătură organică. Clasele, națiunea, instituțiile suprastructurale condiționează formele culturii. Confruntarea societății cu un anumit sistem de valori evidențiază funcții critice importante, modelatoare ale culturii. De aceea, socializarea omului se definește ca un proces de pregătire și formare a individului prin educație, instruire, în vederea adaptării la cerințele vieții sociale. Acesta este motivul pentru care am pornit de la problemele de ansamblu ale integrării sociale atunci când am determinat caracteristicile personalității.

Accepțiuni ale termenului de cultură

Există, ca și în cazul conceptului de personalitate, numeroase accepțiuni ale termenului de cultură. Autorul *Sociologiei civilizațiilor*, constată că "în prezent, așa după cum apreciază unii autori, în literatura de specialitate pot fi întâlnite peste 250 de definiții acordate termenilor de cultură și civilizație."⁵⁹ În concepția pedagogiei sociale, de exemplu, termenul de cultură indică totalitatea valorilor, cunoștințelor, ideilor, concepțiilor economice, științifice, tehnice, etice, juridice, etc., care au fost create, asimilate de generațiile anterioare. În acest sens, cultura apare ca un sistem de valori spirituale, materiale, economice, tehnice care se acumulează.

Un loc deosebit de important îl ocupă analiza conceptului de cultură și la alți sociologi, filosofi, antropologi, psihologi ș.a., care impun o abordare

⁵⁸ A. Cuvillier, *Textes choisis des auteurs philosophiques*, Libr. Armand Colin, Paris, 1961, p. 7.

⁵⁹ Ioan Biriș, *Sociologia civilizațiilor: o abordare metodologică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p.11; a se vedea și Ioan Biriș, *Istorie și cultură* (capitolul 2 - *Conceptele de cultură și civilizație*), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.

pluridisciplinară și a acestui concept, ca și a celui de personalitate, de unde și multitudinea definițiilor propuse. Astfel, doi recunoscuți antropologi, A. Kroeber și K. Kluckhohn analizează 164 de definiții ale culturii, clasificându-le în descriptive, istorice, normative, psihologice, structurale și genetice. Autorii încearcă să stabilească o definiție sintetică, - a 165-a - apreciind că fenomenul cultural constă în modele implicite și explicite de comportament, acumulate și transmise prin simboluri, incluzând și realizarea lor în obiecte.⁶⁰ Sistemele culturale pot fi deci considerate ca produse ale acțiunii trecute și ca elemente condiționate de o acțiune viitoare.

Un sociolog, de această dată - Chris Jenks⁶¹ subliniază că termenul de cultură încorporează o gamă întreagă de subiecte, procese, diferențe și chiar paradoxuri, iar complexitatea sa poate îndemna un înțelept să emită judecăți despre cultură, dar numai "un nebun ar încerca să scrie o carte despre ea"⁶², atât este de dificil. El precizează că "abordez cultura în primul rând ca o problemă sociologică. De asemenea, cred că conceptul de cultură are o istorie, că el este în relație cu tradițiile gândirii, toate la rândul lor fiind localizate în structurile sociale. O investigație a unei astfel de tradiții și a contextelor lor sociale ne va duce în domeniile filosofiei europene, la operele lui Kant și Hegel, prin teoriile clasice ale sociologiei și antropologiei culturale, până la hermeneutica modernă și structuralisme".⁶³ La unele momente, pe care le socotim de referință privind istoria culturii, a relației acesteia cu societatea și personalitatea, ne vom opri și noi în continuare.

Referindu-se la originile conceptului de cultură, Ch. Jenks îl citează pe C.

⁶⁰ Vezi Alfred L. Kroeber și Clyde Kluckhohn, *Culture, a Critical Review of Concepts and Definitions*, Random House, New York, 1963.

⁶¹ Chris Jenks, sociolog englez, se preocupă de problemele culturii și civilizației, atât prin activitatea de catedră - a predat studii ale comunicării, sociologiei, de reproducție culturală etc., cât și prin lucrări publicate pe această temă: *Worlds Apart - Readings for a Sociology of Education (With Beck, Keddie and Yong)*; *Rationality, Education and the Social Organization of Knowledge*; *Cultural Reproduction and Durkheim*, ș.a.

⁶² Chris Jenks, *Culture*, Routledge, London and New York, 1994, p.2.

⁶³ Chris Jenks, *op.cit.*, p.2.

Geertz (*The Impact of the Concept of Culture on the Concept of Man* - 1965), care, de asemenea, accentuează strânsa intercorelație om-cultură-societate, apreciind că nu există o natură umană independentă de cultură, iar oamenii fără cultură ar fi monstruoziități nefuncționale, cu foarte puține instincte utile.⁶⁴

Urmărind istoria conceptului de cultură, autorul observă că un punct de vedere este acela că ideea de cultură a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea "ca parte și în mare ca reacție la schimbările masive care s-au produs în structura și calitatea vieții sociale".⁶⁵ Sociologii și antropologii au privit conceptul de cultură într-o mare varietate de moduri. În sensul său cel mai general și cuprinzător, el ne sugerează tot ceea ce este simbolic, aspectele ideationale ale societății umane. Într-un sens incipient, cultura era "substantivul colectiv folosit pentru a defini acel domeniu al ființei umane care marchează ontologia sa în afara sferei a ceea ce e doar natural".⁶⁶

Încercând o sinteză a genezei conceptului de cultură, Chris Jenks se oprește la o tipologie quadripartită a acesteia:

- ca o categorie cognitivă, cultura apare ca și stare generală a minții; ea poartă în sine ideea de perfecțiune, de scop sau de aspirație a realizării individului uman.
- ca o categorie colectivă, cultura evocă o stare de dezvoltare intelectuală și/sau morală în societate, care se referă la viața colectivității, a comunităților și mai puțin la individualitate.
- ca o categorie concretă și descriptivă care se referă la arte, opere intelectuale din orice societate, un domeniu al simbolicului "produs și sedimentat, conținând în același timp și ideea de cunoaștere specializată, elitism sau socializare".
- ca o categorie socială, "cultura este privită ca întregul mod de viață al unui popor. Acesta este sensul potențial democratic și pluralist al conceptului care a

⁶⁴ Chris Jenks, *op.cit.*, p.6.

⁶⁵ Chris Jenks, *op.cit.*, p.8.

⁶⁶ Chris Jenks, *op.cit.*, p.9.

devenit zona de preocupare în cadrul sociologiei și antropologiei și mai recent într-un sens mai localizat în studiile culturale".⁶⁷

O strânsă corelație și interdependență între societate-cultură-personalitate afirmă studii ai unor autori de diferite orientări. Ca și Ch. Jenks de exemplu, M. S. Archer observă nu numai această strânsă interrelație, dar și o autonomie în același timp: "Teoriile dezvoltate dintre structuri și agenți sociali, și dintre cultură și actorii sociali, trebuie să recunoască relativa autonomie a structurii și culturii, una față de cealaltă. Altfel nu poate fi înțeleasă viața socială ca întrepătrundere dintre acestea, s-ar confunda una cu alta".⁶⁸

"O caracteristică esențială a ființei umane - afirmă Abraham Moles - este de a trăi într-o ambianță pe care ea însăși și-a creat-o. Urma lăsată de acest mediu artificial în spiritul fiecărui om, este ceea ce numim «cultura», termen atât de încărcat de valori diverse încât rolul său variază simțitor de la un autor la altul și pentru care s-au găsit 250 de definiții. Acest cuvânt are un conținut care variază cu timpul, locul, și tipul de societate luat în considerație, implicând o sociologie a culturii și apoi, dincolo de aceasta, o dinamică a culturii..."⁶⁹

Sunt interesante și cele două variante extreme propuse de A. Moles în determinarea conceptului. Prima se referă la cultura situată la scara utilizărilor, cea de a doua la scara istoriei. Autorul consideră cultura ca fiind ansamblul a ceea ce omul nu va putea de acum înainte să uite, aspectul intelectual al mediului artificial pe care și-l creează omul în cursul vieții sale sociale. În consecință, vom avea de-a face cu o nouă diviziune: cultura intelectuală (ansamblul elementelor intelectuale ale unui spirit dat) și cultura societății (ansamblul de spirite care alcătuiesc un grup social). Asupra culturii individuale, individul proiectează mesajele pe care le

⁶⁷ Chris Jenks, *op.cit.*, p.11-12.

⁶⁸ Margaret S. Archer, *Culture and Agency. The place of culture in Social Theory*, Cambridge University Press, 1996, p.X.

⁶⁹ Abraham A. Moles, *Sociodinamica culturii*, Editura Științifică, București, 1974, p.45.

primește din lumea exterioară. Ea devine astfel "materia primară" a gândirii. Dar cultura, nu constituie doar un mediu artificial, un *umwelt* (ambianță) intelectual, ceva static, "ci apare mai ales ca o forță activă a câmpului social", este produsul esențial și cumulativ al activității indivizilor și, în același timp, "o posibilitate de acțiune asupra societății".⁷⁰

După Malinowsky, reprezentant al funcționalismului "pur și simplu" cultura este un sistem integral alcătuit din bunuri de consum, drepturi constituționale, acordate diferitelor grupuri sociale, idei și meșteșuguri, meserii, credințe și obiceiuri, care satisfac șapte nevoi biopsihosociale; se disting trei nivele de nevoi pe care trebuie să le realizeze orice cultură: biologice (ex. nevoia de alimente și procreare), instrumentale (nevoia de lege și educație), integrative (religia și arta).⁷¹ Prin intermediul culturii, omul poate rezolva ansamblul de probleme cu care este confruntat; aceasta se prezintă, în general, ca o *moștenire socială*. Limba și ansamblul relațiilor sociale sunt încadrate în cultură prin învățare și cunoaștere. Și la Malinowsky se distinge aspectul subiectiv al culturii (impulsuri, dorințe, etc.) și obiectiv (condiții culturale, forme de organizare)⁷². Malinowsky, contemporan cu R. Brown, "se referea la cultură adeseori ca la moștenire socială"; chiar dacă "Funcționalismul său era bazat pe nevoile individului mai curând decât a sistemului social", el "delimita cultura, ca distinctă de structura socială și a format o școală de antropologie culturală în opoziție cu cea socială".⁷³

Pentru Pitirim Sorokin, cultura reprezintă totalitatea semnificațiilor, valorilor și normelor indivizilor aflați în interacțiune reciprocă și totalitatea instituțiilor care le obiectivează și le transmite semnificația. Sociologul american insistă asupra inseparabilității organice dintre societate, cultură și personalitate.

⁷⁰ Abraham A. Moles, *op.cit.*, p.355.

⁷¹ Vezi: Achim Miha, *Antropologie culturală*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999.

⁷² B. Malinowsky, *A Scientific Theory of Culture and other Essays*; New York, Oxford University Press, 1960, p. 35-36.

⁷³ Chris Jenks, *Culture*, Routledge, London and New York, 1994, p.40.

După cum s-a constatat în capitolul anterior, personalitatea are o structură socio-culturală, ireductibilă la fenomenele psihologice care o compun. Faptul acesta e observat de majoritatea autorilor atât în efortul de definire a personalității, cât și în cel a culturii. Prin socio-cultural determinăm coordonate ca: spațiul socio-cultural calitativ diferit de cel abstract; timpul socio-cultural specific; subsistemele socio-culturale ai cărui agenți sunt indivizii socializați – grupați în virtutea unui ansamblu de norme și valori. Astfel, mediul socio-cultural are trei nivele de analiză: 1) nivelul exclusiv ideologic; 2) nivelul comportamental și 3) nivelul material obiectiv. La toate aceste trei niveluri se pot determina aspecte materiale, sociale și personale⁷⁴.

În interpretarea pe care am dat-o în figura 2 acestei structuri, am intenționat să corelăm observațiile lui Sorokin cu accepțiunea culturii ca sistem de valori. Se poate observa că în figură au fost indicate relațiile de determinare și interacțiune dintre nivele, care explică, de altfel, și mișcarea deterministă a personalității în spațiul celor trei sectoare: linia deterministă fundamentală se produce în spațiul social, dinspre nivelul material obiectiv spre cel comportamental și ideologic. Ultimele două realizează o influență secundară (în sens de condiționare) asupra nivelului material. De asemenea, între nivelul comportamental și cel ideologic există relații de interdependență, atât general sociale, cât și culturale. Constatăm încă o dată cu acest prilej profunda interacțiune care se produce între sfera culturii și cea a societății; în virtutea acestei interacțiuni, ele sunt de nedespărțit, chiar dacă ne referim doar la planul conceptual.

Am mai avut prilejul să observăm că în concepția lui T. Parsons, cultura este un produs al interacțiunii dintre societate și personalitate, fiind o componentă importantă (ca reflectare) a personalității. Societatea apare, la sociologul american,

⁷⁴ Vezi P. Sorokin, *Comment la civilisation se transformé*, Libr. Marcel Rivière, Paris, 1964, p. 18.

ca o cauzalitate obiectivă a culturii, în vreme ce personalitatea este finalitatea ei obiectivă. Din nou, atragem atenția asupra acestei interacțiuni și asupra posibilității de a considera cultura ca un spațiu de mediere între societate și personalitate.

În literatura de specialitate întâlnim și tendințe de formalizare. L.A. White, de pildă, schematizează fenomenul cultural pentru specia umană în formula: $V_m = f(V_c)$ în sensul că variațiile gândirii umane (V_m) sunt funcții ale tradiției extra somatice (V_c) numite cultură⁷⁵.

În afara acestor abordări, amintim și alte contribuții din literatura de specialitate autohtonă. Remarcăm o observație făcută de G. Em. Marica încă în 1946: "...realitatea socială și conținuturile culturale ale unei epoci formează un tot unitar, fiind numai în mod abstract despărțit", sociologia culturii presupune "a arăta legăturile manifestărilor culturale cu faptele de structură și cu viața socială în genere (...) punctul concentric al manifestărilor culturale"⁷⁶.

În 1947, C.I. Gulian a dat o explicație deterministă acestui fenomen, descriindu-l ca o totalitate a actelor și realizărilor de bunuri și valori, începând de la cele economice și tehnice și sfârșind prin instituții politice, juridice și manifestări morale, artistice, teoretice⁷⁷.

În centrul analizei culturii este plasată problema raportului dintre cultură și societate, ceea ce îl determină pe autor să conceapă cultura ca "spațiu axiologic". "Dacă structura culturii – arată C.I. Gulian, este o totalitate, ea nu este însă de tip biologic – inconștient, organicist (Spengler). Totodată, cultura (...) este o totalitate sau un "sistem", dar nu static, ci un *sistem de transformări istorice*"⁷⁸. Gulian mai observă, de asemenea, că analiza culturii se află în acord cu cele două deziderate metodologice structuraliste, cel al priorității structurii (sistemului) față de elemente

⁷⁵ Vezi L.A. White, *The Science of culture. A Study of Man and Civilisation*, New York, Farrar, Strauss and Giroux, 1969.

⁷⁶ G. Em. Marica, *Conceptul social*, Editura Cartea Românească, Cluj, 1946, p.121-123.

⁷⁷ C.I. Gulian, *Introducere în sociologia culturii*, Editura de Stat, București, 1947, p. 6.

⁷⁸ Idem, *Structura și sensul culturii*, Editura Politică, București, 1980, p. 22-23.

și al raportului dintre ele⁷⁹. Ceea ce autorul remarcă în privința teoriilor contemporane despre cultură este: 1) o nouă clasificare sau o nouă tipologie a culturilor – culturi în devenire sau dezvoltare și culturi de criză; 2) analiza și caracterizarea crizelor culturii, a tipurilor de criză; 3) confruntarea a ceea ce s-a numit "criza culturii" cu culturile de criză și 4) valorizarea culturilor de criză în lumina dialecticii crizei și progresului în istoria culturii⁸⁰.

Al. Tănase pune accent pe funcțiile sociale ale culturii, considerată ca un ansamblu de fenomene sociale. Politicul este, în general, o coordonată finalizatoare a culturii. Aspectele politice servesc organizării și acțiunii politice a unei societăți angajate sub raport ideologic în acțiunea istorică. În acest context, politica culturală a statului sau a altor instituții sociale semnifică stabilirea unor obiective, dar și a condițiilor de atingere a lor de către societate.

O definire a culturii dintr-o perspectivă sintetică și analitică ne propune Achim Mișu în *Antropologie culturală*: "*cultura este modul de viață propriu unui grup de oameni în circumstanțele unui anumit mediu înconjurător, creat de om și format din produsele materiale și non-materiale transmise de la o generație la alta*"⁸¹ (subl. autorului). Este o definiție care, după cum mărturisește autorul, aproape se suprapune cu cea dată de Kroeber și Kluckhohn, față de care, însă, după opinia noastră, câștigă în claritate și precizie, relevată prin descompunerea ei în părțile componente și analiza acestora. Astfel, cultura ca mod de viață a unor oameni - prima parte a definiției înseamnă existența și activitatea oamenilor dintr-un anumit perimetru spațio-temporal, cu viața lor specifică, inconfundabilă, cu o manieră caracteristică de a trăi și acționa, prin care nu numai că există, dar sunt și recunoscuți ca atare; viața însă nu se desfășoară în vid, ci într-un mediu înconjurător specific, rod al creației umane - se precizează în a doua parte a

⁷⁹ C.I. Gulian, *op.cit.*, p. 25.

⁸⁰ C.I. Gulian, *op.cit.*, p. 36.

⁸¹ Achim Mișu, *Antropologie culturală*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999, p.106.

definiției. De reținut că acest mediu nu e numai dobândit, trăit (să ne amintim de cultura dobândită și trăită din referirile lui Chombart de Lauwe),⁸² ci și dezvoltat, îmbogățit prin creația membrilor grupului, a respectivei generații; a treia și ultima parte a definiției arată din ce este format mediul înconjurător al modului de viață al unui grup de oameni, cum acced aceștia la el; este format din produsele materiale și non-materiale transmise de la o generație la alta, iar odată cu transmiterea acestor produse, pe aceeași cale, de la o generație la alta are loc și învățarea folosirii lor, precum și crearea altor produse ce vor fi transmise altor generații, ș.a.m.d.

Cultura este, așadar, o modalitate eficientă de structurare și semnificare a vieții materiale și nu numai. Cu toate acestea, nu putem proceda la o confundare totală între societate și cultură, așa cum am arătat pe parcursul acestei lucrări, că se poate întâmpla, la unii autori.

În cadrul culturii intră doar formele sociale axiologice. Decisivă în această privință este *semnificația* obiectelor și relațiilor instituite în societate. Astfel, *valoarea* este momentul central în constituirea culturii, cum de fapt era și în determinarea statutului de personalitate. Ea constituie liantul prin care personalitatea comunică cu o cultură constituită, formându-se pe sine. Pentru a înțelege această relație, nu putem să ne oprim doar la studiul valorilor specifice, ci e necesar să ne extindem cercetarea asupra studiului valorilor generice și a legităților generale ale sistemului de valori. În acest sens, putem observa că elaborarea axiologiei s-a realizat în strânsă legătură cu constituirea ca discipline autonome a antropologiei, sociologiei culturii și a unei teorii consistente a personalității. Numărul mare de interpretări ale culturii se explică și prin marea varietate a fenomenului, precum și prin metodologiile diferite utilizate. Astfel că

⁸² Vezi: Paul-Henry Chombart de Lauwe, *Cultura și puterea*, Editura Politică, București, 1982.

termenul de cultură a primit mai multe sensuri, toate valabile în perspectiva unei viziuni integratoare. Această viziune este posibilă datorită raportării teoriei la criteriile praxiologice evidențiate de funcțiile sociale ale culturii. Sociologia culturii promovează o perspectivă *globală* asupra structurii, dinamicii și rolului social al culturii, ceea ce presupune un efort de delimitare a culturii de celelalte manifestări ale acțiunii sociale, descoperind legitățile proprii care acționează în cadrul ei. În orice caz, această perspectivă permite iluzia autonomiei depline, care a condus pe mulți filosofi și sociologi să opereze o sciziune absolută între valorile materiale și cele spirituale, sciziune generată și alimentată de opoziția dintre munca fizică și cea intelectuală și, mai des, de subaprecierea raportului fizic cu realitatea. Ne referim chiar și la atitudinii teoretice care separă în mod artificial cultura de civilizație. Pentru raționaliștii secolului al XVII-lea, cei doi termeni erau sinonimi, în vreme ce în alte perioade ei contrastau, mai ales de la Kant încoace, care propunea o distincție între aceștia, ajungând să fie concepuți ca poli aflați în opoziție. Se considera că civilizația este formată din valori tehnice, în timp ce, cultura ar conține valori spirituale. Pentru Lucian Blaga, de exemplu, cultura este expresia unui mod de existență, iar civilizația a unui alt mod de existență; cultura răspunde existenței umane într-un mister și revelare, iar civilizația corespunde tendinței umane de conservare. Între ele există deci o deosebire profundă de natură ontologică. "Omul, pentru a deveni «om» a îndurat, înafară de *mutațiunea structurilor biologice* și o *mutațiune ontologică*. În el se declară, printr-o izbucnire biologic *inexplicabilă*, un *nou* mod de a exista, *unic* în univers; existența în orizontul misterului și pentru revelare. Acest mod diferențiază pe om radical de tot restul lumii animale."⁸³ Omul se deosebește de animal fiind un creator de cultură și de civilizație, el caracterizându-se, în opinia lui L. Blaga, prin:

⁸³ Vezi Lucian Blaga, *Trilogia culturii. Orizont și stil. Spațiul mioritic. Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969, p.393-394.

"1. Omul nu există exclusiv, într-un imediat și securitate, ci în orizontul misterului și pentru revelare.

2. Omul e înzestrat cu un destin creator de cultură (metaforică și stilistică).

3. Omul e înzestrat nu numai cu categorii cognitive ca animalul ci și cu categorii abisale.

4. Omul are posibilitatea nu numai de a «produce» ci și de a «crea» o civilizație, de aspect stilistic și istoric variabilă."⁸⁴

Desigur, în discuție trebuie să amintim și concepția lui O. Spengler : civilizația reprezintă faza decadentă a unei culturi, fiind moartea acesteia, așa cum se întâmplă și în cazul speciilor biologice. Când o cultură, atinge scopul urmărit, își realizează ideea, ea se epuizează brusc, moare, devine civilizație. Mc. Luhan consideră că expresia "civilizației" trebuie folosită ca un termen tehnic, însemnând "omul detribalizat pentru care valorile au prioritate în organizarea gândirii și acțiunii"⁸⁵

Cealaltă modalitate de interpretare tinde spre eliminarea dihotomiei, insistând asupra corelației dintre ele: ca funcții diferite ale individului în contextul socio-cultural. Al. Tănase, ca și M. Aiftincă, consideră, de pildă, civilizația ca fiind "*cultura in actu*". Civilizația – crede autorul – este dimensiunea culturală a societății sau unitatea dintre societate și cultură⁸⁶, permițând integrarea valorilor culturale în viața socială. Considerând că această din urmă atitudine are valențe mai pronunțate, deși nu negăm faptul că din motive pur analitice, termenii pot fi considerați și cu semnificațiile lor sesizate, cu condiția ca acestea să nu fie determinate ca poli ai unei contradicții. Cauzele decadenței unei culturi se află în fenomenele de degradare a personalității, în lipsa de originalitate și spirit novator

⁸⁴ Vezi Lucian Blaga, *op.cit.*, p.48.

⁸⁵ Mc Luhan, *Galaxia Gutenberg*, Editura Politică, București, 1975, p. 61.

⁸⁶ Al. Tănase, *Introducere în filosofia culturii*, Editura Politică, București, 1968, p. 77.

în ultimă instanță, în degradarea relațiilor sociale, care îi sunt suporturi.

Într-un studiu recent, publicat în SUA, M. Aiftincă, optează pentru o definiție comprehensivă și sintetică a culturii din perspectivă axiologică, motivându-și opinia prin credința că astfel se pot ocoli și evita unilateralități și neajunsuri din alte definiții pe care le analizează: "Așadar, putem afirma că, în fapt, *cultura este ansamblul valorilor și bunurilor realizate de om în procesul devenirii sale întru umanitate* (subl.autorului). Spunem valori și bunuri, tocmai pentru că nu toate valorile se istovesc în bunuri,⁸⁷ dar toate bunurile sunt uniri de lucruri cu valori sau lucruri valorizate. De asemeni, reliefând procesualitatea realizării valorilor și bunurilor în conjuncție cu ideea de umanitate, definiția surprinde caracterul cumulativ al culturii, precum și idealul care o îndrumă, anume unitatea înțeleasă ca dezvoltare armonioasă a tuturor însușirilor pozitive în om; armonia superioară a personalității. Prin urmare, este evidentă dubla ipostază a omului: de obiect și subiect al culturii." Perspectiva axiologică a definiției culturii ușurează, după opinia autorului, "surmontarea opoziției nete dintre cultură și civilizație".⁸⁸

După Chombart de Lauwe, "În fiecare societate, cultura corespunde în același timp unui anumit mod de a trăi, de a gândi, de a acționa, unei forme de civilizație într-o societate dată, într-un grup ori la un individ, precum și unei mișcări dialectice de la transformările materiale suportate la schimbările voluntare (...) Prin această mișcare, grupul ori individul iau parte activă și constructivă în practica cotidiană la transformarea societății și a civilizației. Lipsită de o cultură inovatoare, civilizația încrămenită în structuri rigide "ce nu se reînnoiesc este sortită morții".⁸⁹ Același autor încearcă să redea sintetic, prin o

⁸⁷ Marin Aiftincă, *Culture, Freedom and Democracy*, in *Culture and Freedom. Romanian Philosophical Studies*, III, 2000, p.11-12.

⁸⁸ Marin Aiftincă, *op.cit.*, p.12.

⁸⁹ Paul-Henri Chombart de Lauwe, *Cultura și puterea*, Editura Politică, București, 1982, p.104-105.

schemă,⁹⁰ distincțiile dintre civilizație și cultură, schemă în care apar nu numai amprente ale principalelor culturi și civilizații europene, dar și plurivalențe sau limitări ale termenilor în limbile respective:

Europa continentală

culture

(progres personal ori colectiv)

civilisation

(caracterizează o societate ori un ansamblu de societăți)

Țările anglo-saxone

culture

(proprietățile unei societăți)

civilisation

(progresul umanității)

Civilizația nu e altceva decât obiectivarea unor structuri în modelele culturale ideale. Credem că disputa în jurul iluziei că civilizația ar fi în contradicție cu cultura nu dezvăluie altceva decât o contradicție specifică, particulară, prezentă în societatea modernă și contemporană și, nicidecum, o relație contradictorie generală. Ni se pare mai curând operațională definiția lui G. Simmel: cultura este "ansamblul atitudinilor, al viziunilor despre lume și al trăsăturilor specifice de civilizație care conferă unui popor locul său specific în univers".⁹¹ Dar, dincolo de semnificația conceptului în stabilirea unei politici culturale eficiente, sunt importante cunoașterea structurii și funcțiilor unei culturi concrete, a poziției personalității în raport cu această cultură.

Unitatea dintre personalitate, cultură, societate

O problemă pe care intenționăm să o tratăm, tot în acest capitol, datorită caracterului ei principal legat de discuția noastră, este aceea a unității organice

⁹⁰ *Idem*, p. 105.

⁹¹ G. Simmel, *Philosophische Kultur Gesammelte Essays, Dritte Auflage*, Postdam, Gustav Kiepenkheuer Verlag, p. 265.

dintre personalitate și cultură, unitate ai cărei termeni sunt: a) integrarea socio-culturală și afirmarea creatoare a însăși esenței personalității; b) învingerea șabloanelor și a convenționalismului social care conduce la rutinare.

Credem că înțelegerea acestei relații dinamice poate fi realizată într-o perspectivă structurală complexă, în care aspectul genetic nu poate fi neglijat. Dacă totuși omul supraviețuiește este pentru că el trăiește în comunitate, iar aceasta are o cultură și o civilizație care îi prescriu, cu rigiditatea și precizia asemănătoare instinctelor, iar după mecanisme neereditare, ce are și ce nu are de făcut, crede antropologul francez Andre Leroi Gourhan; instinctele sunt înlocuite sau întregite cu datinile, obiceiurile, moravurile, cu regulile economice, sociale, juridice, politice etc. Cultura apare, astfel, ca un sistem de organizare și apărare a vieții; iar în concepția altor antropologi (A. Gehlen, W. Muhlman) individul este definit ca *homo creator*. Prin aceasta, în primul plan al definirii se impune nu ceea ce este omul, ci ceea ce face, extins la întreaga lume creată de el. Aceste concepții orientează explicarea culturii prin natură și, spre înțelegerea naturii prin cultură, ca două fațete ale aceleiași realități. Omul este definit ca "natură creatoare de cultură"⁹² (*cum spunea și Traian Herseni n.n.*).

Personalitatea umană este concepută în filosofia și sociologia contemporană ca un element integrat în diverse sisteme, cuprinzând, cum am mai arătat, la rândul ei, subsisteme. Sistemele integratoare principale ale personalității sunt:

- a) sistemul cultural (prin care se realizează comunicarea simbolică cu celelalte și în cadrul căreia se produce funcționarea semnificativă a personalității)
- b) sistemul social de ansamblu (cuprinzând, mai ales, relațiile materiale în care este implicată personalitatea –activitatea economică)
- c) mediul natural.

⁹² Elena Puha, Nicolae Stratone, *Antropologie filosofică*, Iași, Editura Bucovina, 1995, p. 132.

Funcțiile integratoare ale personalității pot fi determinate în interiorul culturii, unde are loc procesul de creație – caracteristica ei fundamentală, direcționat spre patru laturi ale acțiunii: activitatea economică, culturală, politică (macro-socială) și de constituire a structurilor micro-sociale (familie, micro-grup, relații, instituții analizate, etc.).

TEME DE CONTROL

1. Relația personalitate-cultură
2. Accepțiuni ale termenului de cultură
3. Cultură și civilizație

CAPITOLUL IX

CULTURĂ – VALORI-PERSONALITATE-DREPT

Am pus în discuție anterior, într-o perspectivă analitică, corelația dintre personalitate și cultură, coordonatele fundamentale ale determinării acestor concepte în sociologia culturii. Este nevoie, pentru o mai corectă înțelegere, să aprofundăm unele aspecte ale definirii personalității în contextul actualei epoci de tranziție, pornind de la necesara circumscriere a esenței umane ca esență socială în noile condiții.

Un număr tot mai mare de cercetători aparținând unor orientări diverse, recunosc astăzi aportul fundamental înnoitor al abordării antropologice în elaborarea teoriei personalității și a culturii – faptul că este în curs de încheiere o viziune științifică asupra personalității, ca factor de direcționare socială prin acțiunea ei. Relația om – social – lume este, astfel, relevată ca o *relație acțională*. Omul este conceput, așadar, ca *proces* și *creație* de valori. O altă caracteristică importantă ce delimitează teoria personalității de psihologia persoanei sau alte științe despre om este reorientarea analizei spre omul "mediu", normal. Observația lui E. Fromm este pertinentă în acest sens: "Psihologia marxistă bazată pe o conștiință totală a alienării (...) nu consideră omul alienat ca om normal, ca om ca atare"⁹³. Critica lui Fromm vizează faptul că Marx nu are în vedere specificul ființei umane, ignoră omul autentic, forțează natura umană atunci când declară predeterminată activitatea liberă și conștientă, elaborând o psihologie a praxisului. Dar, dincolo de această observație, e clar că majoritatea constatărilor lui Fromm depășesc domeniul strict al unei psihologii particulare a persoanei. O fundamentare

⁹³ E. Fromm, *La crise de la psychanalyse. Essai sur Freud. Marx et psychologie social*, Editura Anthropos, Paris, p. 88-89.

științifică a personalității ar putea consta în determinarea naturii umane ca fiind o natură energetică și dinamică, opusă înțelegerii mecaniciste sau behavioriste. "Omul nu este o foaie de hârtie albă pe care civilizația imprimă un text. El este o entitate dotată cu energie și cu structură specifică, care dirijează după norme previzibile reacțiile sale la evenimentele exterioare".⁹⁴ Omul are istorie tocmai pentru că nu s-a adaptat la condițiile ostile precum animalele, fiind capabil să se adapteze permanent unor noi condiții - individuale și sociale, realizând astfel nu numai o evoluție, ci și o istorie. Impulsurile personalității au o coordonare dublă: constantă (naturală) și relativă (de origine socială). Ceea ce este însă important e observația că majoritatea dorințelor umane sunt condiționate de procesul de producție, de nevoia omului de a-și exprima facultățile spre lume (E. Fromm) dar și de voința creativă (I. Kant). Patologia normalului – o altă contribuție a lui Fromm la psihologia socială – constă în pierderea sinelui însuși, a substanței umane în procesul alienării, în reducerea caracterului uman al impulsurilor la o condiție de animalitate. Pe această linie, Fromm și mai ales W. Reich fac o diferențiere între societatea alienată și cea dezalienată. E. Fromm manifestă o atitudine optimistă în privința perspectivelor dezvoltării psihologiei personalității. Deși se pare că Fromm nu are dreptate exprimându-se tranșant, în sensul că psihologia contemporană ar putea epuiza conținutul conceptului de personalitate.

Lucien Sève observă că în acest context apar două paradoxuri: 1) cel al individualității – individul fiind singular, conceput totuși ca rezultat al generalității relațiilor sociale – și 2) cel al umanității – fiecare individ "poartă în sine forma condiției umane"⁹⁵. Considerăm că L. Sève, fără să vrea, demontează critic perspectiva marxistă asupra personalității. Într-adevăr, el observă că, la Marx, esența umană nu ia forma individualității, fiind suma istoricește variabilă și

⁹⁴ Vezi: Erich Fromm, *Texte alese*, Editura Politică, București, 1983, p.220.

⁹⁵ L. Sève, *Marxismul și teoria personalității*, Editura Politică, București, 1979, p. 254.

concretă a relațiilor de producție. Paradoxurile semnalate mai sus reprezintă tocmai motivele pentru care tratarea abstractă a individului și psihologizarea societății eșuează. Același autor constată că "nu îmbogățirea patrimoniului social este cea care amenință individuația umană (...), ceea ce o amenință este un sistem economic care creează pentru clase sociale întregi limitări exterioare în însușirea acestui patrimoniu și care, sărăcind milioane de oameni, îi uniformizează"⁹⁶. Or, tocmai aceasta s-a dovedit a fi cazul istoric al sistemelor totalitare. Antropologia culturală include unele opinii care privesc integrarea ei într-o viziune modernă, care cuprinde studierea concretă a omului, unificarea gnoseologicului cu praxiologicul, integrarea problemei valorilor; caracterul deschis al problematicei, unifică într-o perspectivă organică ideologia și psihologia, elaborarea idealului totalității (ca posibilitate și ca ideal). Idealul transformării și al totalității converg spre o perspectivă umanistă: când omul va stăpâni pe deplin lumea și societatea, viața își va dobândi din nou substanța estetică; este vorba de revenire la sine a omului ca "*homo ludens*", "*homo esteticus*", "*homo religiosus*", etc.; munca va căpăta, așadar, caracteristici estetice, devenind o raportare formală și de conținut, totalmente socializată, la realitate. În privința acestui ideal, unii autori manifestă o circumspecție care, chiar dacă nu ajunge la scepticism, se exprimă cu precauție. St. Morawski, de exemplu, consideră că numai viitorul ne va dovedi dacă această speranță e sau nu utopică⁹⁷. Pe o asemenea direcție se înscriu și remarcile lui J. Jeleu: "La afirmarea și impunerea marilor mișcări sociale, în afara celor trei trepte de realizare a personalității (înaintași – apostoli – militanți de rând), se mai adaugă o categorie – cea a eroilor: eroi martiri și eroi triumfători. Orice mare mișcare socială din istorie își are reprezentanții ei în cele 2 grupe, reprezentanți ce devin, de

⁹⁶ L. Sève, *op.cit.*, p. 256.

⁹⁷ Vezi: St. Morawski, *The aesthetic views of Marx and Engels*, în *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, nr. 3, 1970, p. 301-314.

regulă, model și simbol pentru masa largă a discipolilor. În creștinism, aceștia sunt sfinții, adică acei continuatori credincioși care au suportat mari sacrificii și privațiuni în numele credinței, pierzându-și de cele mai multe ori viața, lucru pentru care au fost canonizați eroi-martiri sau mucenici. Iar cei care i-au învins pe dușmanii credinței sunt eroi-triumfători (Sf. Dumitru, Sf. Gheorghe, Sf. Ieronim)⁹⁸.

O altă condiționare, specific nouă, constă în faptul că omul are o *istorie*. G. Lukács înscrie acest principiu ca motto al *Esteticii* sale, la care ne-am referit: "Ei nu știu, dar o fac."⁹⁹ Aceasta ne duce cu gândul la recunoașterea unei ontologii sociale obiective, bazate pe legități și pe un dinamism orientat de structuri extraindividuale – determinare care se produce în ultimă instanță.

În concluzie, la aceste considerații generale privind teoria personalității, putem afirma că omul este o ființă materială și, simultan, spirituală, religioasă și simbolică. Omul devine personalitate tocmai pentru a, și prin ceea ce, învinge dependența sa de natură, fiind capabil să transforme natura și să și-o însușească conform unui "*plan*" *finalist*. Putem spune chiar că natura se transformă pe ea însăși, simultan cu acțiunea și cu ajutorul omului personalizat. Natura are o istorie numai în raport cu omul, o istorie în sensul semnificativ al termenului. Istoria umanizării și personalizarea omului prin muncă este istoria începutului eliberării și emancipării sale. Pe parcursul ei, însă, omul a scăpat din mână coordonarea lumii obiectelor, a devenit scopul sistemelor social-economice pe care el însuși le-a creat. După cum sublinia Fromm, vorbind despre mecanismele alienării: "Omul își cheltuiește energia, își exercită facultățile artistice constituind un ideal, apoi adoră acest produs al propriului său efort uman". De fapt, prin efortul său, prin care forțele sale nu s-au scurs într-un "lucru", o idee, care devine un obiect, ceva independent, și nu de puține ori îndreptat împotriva lui. "Omul idolatru se închină

⁹⁸ J. Jelev, *op.cit.*, p. 193.

⁹⁹ Vezi: Georg Lukács, *Estetica*, vol.I, Editura Meridiane, București, 1972.

în fața propriei sale opere, iar idolul reprezintă alienarea forțelor sale vii." Iată de ce "În societatea noastră modernă alienarea este aproape totală", iar "omul se ciocnește de propriile sale forțe, întrupate în obiectele creației sale, alienate de el. Stăpânit de ele, el a pierdut controlul asupra lui însuși".¹⁰⁰ La fel se procedează și în atitudinea față de politicieni, față de stat, în care indivizii proiectează toate facultățile lor și îi adoră, încercând să regăsească o parte din puterile lor prin supunere față de aceștia. Din păcate, afirmațiile lui E. Fromm rămân cutremurător de adevărate, inclusiv pentru România comunist-totalitară: "În societățile totalitare, omul total alienat venerează altarul unui idol, și puțin interesează numele dat acestuia, faptul rămâne identic (fie că se numește stat, clasă socială, colectivitate sau altceva)".¹⁰¹ Pentru a se elibera e necesar să depășească starea actuală, alienantă în care există, înlocuind-o printr-o organizare rațională a acțiunii în cadrul unei societăți, care să-i permită eliberarea și emanciparea de totalitarismul secolului al XX-lea.

Sintetizând aceste concluzii generale, observăm că teoria sociologică a culturii și teoria personalității reprezintă fundamentul epistemologic și metodologic în constituirea unei explicații științifice a personalității.

Depersonalizarea omului este unul din procesele fundamentale negative, care se pot dezvolta în cadrul sistemului social atunci când acesta este conservator, lipsit de ideal, sistem ce tinde spre stagnare și totalitarism. Prin depersonalizare înțelegem un fenomen care în filosofia clasică, începând cu Hegel, pe care Marx l-a "răsturnat", a fost numit o înstrăinare umană, ruperea omului de esența sa. Înstrăinarea apare ca *o maladie socială a personalității*, ca o deformare a personalității, care străbate trei trepte ale dezvoltării relațiilor dintre indivizi și societate: a) relațiile de dependență personală; b) independența față de persoane,

¹⁰⁰ Erich Fromm, *op.cit.*, p.121.

¹⁰¹ Erich Fromm, *op.cit.*, p.123-124.

întemeiată pe dependența față de lucruri și c) individualitatea liberă, întemeiată pe dezvoltarea universală a indivizilor. Conceptului marcusian de "om unidimensional" îi este opus cel de "om multidimensional", care este "omul complet, cu abilități manuale și intelectuale, cu deprinderi practice și teoretice, profesionist calificat și cetățean activ, om politic, ființă morală și om cu sensibilitate artistică, cu cunoștințe științifice despre lume și viață, permeabil la toate valorile autentice ale societății, persoană creativă și capabilă de a trăi din plin bucuria creației, capabilă de a se bucura de o viață intensă și complexă".¹⁰²

Să ne amintim că Marx a definit înstrăinarea ca un proces de unilateralizare, de transformare a individului în apendice al mașinii. Cea mai gravă consecință a alienării era considerată diviziunea personalității umane, instaurarea antinomiei dintre munca fizică și cea intelectuală. Contradicțiile dezvoltării istorice sunt baza reală a contradicțiilor procesului vieții individuale. Explicația reală a situației concrete și a condițiilor de depășire ale acesteia trebuie căutată în dezvoltarea forțelor de producție. Nu este vorba, la Marx, de abolirea munci în general, cum constată G. Hălășan, ci de eliminarea muncii forțate, dezumanizate, care a fost redusă la un singur mijloc de existență¹⁰³. De altfel, opoziția societății alienată față de societățile armonioase se exprimă pe plan uman în opoziția om alienat – "om total" (în sensul multidimensionalității de care vorbește A. Roth). Depășirea de către "omul total" a alienării se realizează atât prin acțiune, cât și prin demistificarea conștiinței sale. Este vorba, deci, despre o dublă emancipare: practică și teoretică. Or, această emancipare nu poate avea loc decât în condițiile de libertate și democrație; "libertatea și democrația sunt valori universale, care călăuzesc energiile culturii. La rândul lor, ele primesc influențele benefice ale

¹⁰² A. Roth, *Omul multidimensional*, Editura Politică, București, 1975, p. 32.

¹⁰³ G. Hălășan, *op.cit.*, p. 48-49.

acesteia".¹⁰⁴ De asemenea, aceleași valori sunt cele care descătușează și pot crea câmp larg de acțiune a personalității, a dezvoltării și afirmării acesteia. Prin cultură și personalitate, în condițiile afirmării libertății și democrației se pot afirma, la rândul lor, alte valori spirituale fundamentale ca Binele, Dreptatea, Adevărul, Frumosul, Sacrul, Creația.

Sociologia culturii reliefează funcționalitatea istorică și culturală polivalentă a personalității, argumentând științific semnificația ei excepțională, ca factor central al acțiunii și creației, ca model ideal al realizării omului. Conceptul de personalitate nu poate fi înțeles într-un mod adecvat și operațional, decât evidențiindu-i întreaga sa bogăție de conținut; el exprimă, în esență, rezultatul global, unitar și totalitar al unui proces dinamic desfășurat într-un mediu cultural adecvat de instruire și autoinstruire a omului, care se raportează permanent: a) la ceea ce nu este, dar devine prin obiectivarea creației sale; b) la ceea ce este în esență, dar diferă prin particularitățile sale (prin raportare la altul) și c) la ceea ce caută să devină (la scopuri, idealuri) prin autocunoaștere, autoformare, afirmare și realizare ca personalitate. "Această producere mediată a omului prin el însuși – arată J.Y. Calvez, nu este decât istoria: conținutul ei este omul, producându-se pe sine ca om, adică ca ființă socială"¹⁰⁵.

Considerând, așa cum am arătat, alienarea ca un fenomen inerent societăților moderne, ca o maladie socială a personalității, reiese că numai suprimarea structurii totalitariste contradictorii poate duce la constituirea unei personalități autentice. Alături de dialectica interioară a devenirii ființei umane, sociologia culturii ne propune o înțelegere obiectivă a acestui proces, supusă unui determinism cultural și economic. Dialectica interioară diferențiază personalitățile, cea exterioară le unifică, le integrează într-un proces istoric obiectiv. Astfel, omul

¹⁰⁴ Marin Aiftincă, *op.cit.*, p.30.

¹⁰⁵ J. Y. Calvez, *La pensée de Karl Marx*, Editura Du Seuil, Paris, 1956, p. 153.

devine *obiect* și *subiect* al istoriei. Obiect, în calitate de element care acționează conform unor legi obiective, dar insuficient cunoscute ale sistemului, subiect în calitate de făuritor al acesteia (inconștient sau conștient). Pe acest temei se alcătuiește o ființă generică (*Gattungswesen*), adică o ființă care, în dezvoltarea ei, tinde către o viață autonomizată, prin respectarea caracteristicilor esențiale ale genului ei. Omul este o ființă generică fiindcă este ființă socială și invers, socializarea sa este posibilă, datorită faptului că este ființă generică. Sinteza între ceea ce este *generic-social* și ceea ce este *particular* în viața individului este tocmai omul concret al istoriei. Dar omul, așa cum s-a văzut în prezentarea opiniilor antropologiei culturale, este și un *proiect*, tot ceea ce poate și trebuie să devină. Ca atare, judecata istoriei, la care este supusă fiecare personalitate, este un aspect esențial al unei viziuni unitare a sa ca ființă ce acționează concomitent pe planul realului și al idealului, integrând și instituind valori, reflectând ansamblul relațiilor sociale în acțiunile și proiectele sale. Trebuie să remarcăm, în acest context, că însuși conceptul de *om concret* cu care operează filosofia modernă, opus celui de *om abstract*, rămâne în mod deliberat o abstracție generalizatoare care servește explicării unor fenomene de ansamblu ale procesului istoric, având însă o funcționalitate incontestabilă și cuprinzând în conținutul său teza că, în realitate, nu există decât oameni *unici*, *totalități insubstituibile* una alteia, dar organic legate între ele prin participare la existența socială. Nu există, deci, decât "acest" sau "acel" om din epoca "aceasta" sau "aceea", adică *indivizi* în care universul unui context social-istoric s-a afirmat și a fost modelat. Acești indivizi-unități prezintă o mare stabilitate și în același timp se află într-un proces de permanentă realizare, prin "deschiderea" lor culturală față de mediul social. Acești indivizi, prin integrarea unor valori, prin manifestarea creativă semnificativă într-un context social-economic dat, devin *personalități*. Transformarea se produce într-un proces "optim" de socializare. După cum observă G. Lukacs, indivizii nu

pot fi însă considerați sau reduși la simpli "atomi", căci aceasta ar contrazice esența socială a omului: reprezentarea omului ca ființă singulară trebuie să fie concomitentă și unificată armonios cu reprezentarea esenței sale colective.¹⁰⁶

Criticii pe care o întreprinde sociologia organicistă împotriva modalităților tradiționale de a concepe omul ca o entitate metafizică abstractă, permanent identică cu sine, existând într-un mediu exterior și străin ei, i se pot adăuga altele care presupun și propun înțelegerea acestuia ca o unitate intrinsecă a universalității și singularității. Omul nu *este* decât în măsura în care *este făcut* și *se face*. Deci, în conținutul lor fundamental, conceptele de om și personalitate se identifică. Într-adevăr, din luarea în considerare a celor două aspecte ale omului (totalitate și proiect) generate în procesul muncii, al activității sale creatoare de istorie (cunoașterea, acțiunea, transformarea), rezultă că mesajul umanist al unei teorii a personalității poate fi exprimat în teza: *a fi om, înseamnă a deveni personalitate*, ori într-o formulare graduală de tipul: *nu devii (nu ești) om, decât în măsura în care devii (ești) personalitate*. Teoria personalității anulează bariera metafizică (cel puțin în potențialitate) între om și personalitate, barieră pe care o întâlnim în doctrinele filosofice și sociologice clasice.

Trebuie să observăm, însă, în același timp că antropologia culturii nu procedează la o identificare originară totală a "omului" cu "personalitatea", ceea ce ar presupune un reducționism conceptual și o sărăcire a posibilităților de abordare a fenomenului uman. "Antropologii culturali au constatat existența unor trăsături transindividuale ce sunt proprii culturii unor societăți, grupuri sau categorii și care se manifestă în personalitatea indivizilor ce le compun. În această categorie intră: 1) personalitatea societală; 2) personalitatea modală, 3) structura personalității de bază; 4) caracterul național; 5) viziunea despre lume a unor categorii de

¹⁰⁶ Vezi: Georg Lukács, *Ontologia existenței sociale*, vol. I, Editura Politică, București, 1982.

indivizi."¹⁰⁷ Fără a ne opri la analiza "tipurilor de personalități culturale", dorim să subliniem că perspectiva antropologică pune în evidență procesul de convertire a individului în personalitate în cadrul acțiunii social-istorice. Conform acestui proces, *om* nu este individul ca atare, ci individul concret care tinde spre condiția de personalitate. De altfel, însăși maturizarea biologică și psihologică a individului are loc concomitent cu lărgirea orizontului său spiritual, astfel încât chiar înaintea desprinderii sale de familie și a afirmării în viața socială, el este deja o unitate puternică, o structură socializată – care poate fi desemnată prin termenul de *persoană* – așa cum arătam anterior.

Întrucât există o întreagă metamorfozare a individului în persoană, fenomen ce se petrece de fiecare dată în condiții social-istorice concrete și irepetabile, nu credem că este potrivită elaborarea vreunui criteriu logic de demarcație între individ și persoană, asigurarea unității corespunzătoare a acestor entități, cât și autonomizarea lor, una față de cealaltă, fiind sarcina epocii respective. Distincția dintre individ ca persoană și un individ oarecare are un sens diferit în diferite epoci. Astfel, în secolul al XVIII-lea, starea socială și familia însăși au fost pentru individ ceva întâmplător, distincție pe care nu o putem face pentru fiecare epocă: o face însăși epoca respectivă între elementele pe care le află deja date. Distincția este impusă și de conflictele existenței individului. Persoana înseamnă o personalitate *in nuce*. Personalitatea nu este o simplă suprapunere de calități dobândite peste zestrea psiho-somatică, peste cunoștințele și deprinderile dobândite în copilărie și adolescență, ci o continuare și o dezvoltare în raport cu determinările sociale și solicitările ce intervin în cadrul vieții sociale a individului, cu acumulările de experiență anterioară, fixate prin intermediul fondului biologic.

Trebuie surprinse în corelația lor, atât procesul individualizării, al

¹⁰⁷ Achim Mihu, *Antropologie culturală*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999, p.196.

personalizării indivizilor, cât și fenomenul alienării care presupune o scindare a personalității, o "dezagregare" a condiției sale axiologice în defavoarea afirmării ei ca singularitate. Continua afirmare de sine a personalității este în raport direct cu procesul de autoafirmare a omului. Indiferent de epocă, de posibilitățile oferite unui individ, de capacitățile sale excepționale, el nu ajunge, oricât s-ar afirma creator, la perfecțiune, la desăvârșire, personalitatea sa individuală nu poate să devină un model absolut, un ideal invariabil. Altfel, capacitatea de autodepășire ar fi anulată în principiu.

Tendința de autodepășire se manifestă chiar și în cadrul alienant al societății moderne, apărând ca o consecință a conflictului acut (manifestat prin intermediul conștiinței axiologice) între valorile individuale și cele de grup. Se poate aprecia că, în toate ipostazele sale istorice, omul, așa cum este conceput de sociologia culturii, nu se confruntă cu o realitate statică, cu o structură valorică și ideatică eternă. Aici își află, de altfel, temeiul criticii ce poate fi adusă concepției antropologice a lui Feurbach, preluată de Marx.

Din cele expuse rezultă că *om* nu este individul absorbit de praxisul social, nici cel cu o experiență vastă; conceptul de *om* desemnează în filosofia culturii fiecare din *traietoriile unice ale unor existențe umane*, în cadrul cărora stările originare de "indivizi concreți" se convertesc în personalități în continuă realizare de sine. Omul concret desemnează acea traiectorie singulară în câmpul social, realizată ca unitate complexă a triadei individ-persoană-personalitate, supusă unui proces permanent de devenire în cadrul căreia determinațiile exterioare fizice și culturale, dominante în situația individului, sunt subsumate puternicelor determinații interioare generate de valorile spirituale proprii personalității. Această "*dialectică*" *antropologică*, care ne permite să gândim omul în evoluția sa – nu numai în relațiile sale de subordonare permanentă în raport cu societatea (așa cum a fost interpretată uneori unilateral problematica omului în cadrul materialismului

istoric), ci și în raport cu el însuși, punându-se în evidență *continuitatea* înfăptuirii omului, procesualitatea sa.

Totalizarea omului, în raport cu această dinamică interioară lui, care denotă procesul structurării personalității angrenate în fluxul istoriei, produce tipul uman deschis către totalitatea de manifestări umane ale vieții, omul pentru care propriile aspirații se manifestă ca o necesitate interioară. Desigur, această elaborare a semnificației termenului de om responsabil este premisa conceperii proiectului omului total. Este vorba de omul care atinge plenitudinea în condițiile transformării radicale a structurilor social-politice, din structuri alienate și totalitare, în altele care servesc deliberat procesul emancipării umane. Aceste transformări se datorează dialecticii interioare a realizării personalității. Omul "bogat" este, deci, individul care a ajuns să fie o personalitate și este o personalitate. Dar a fi o personalitate, presupune raportarea la, și implicarea în dinamismul acțiunii sociale, înseamnă utilizarea permanentă a tuturor resurselor interne creatoare: a te afirma, a te desăvârși. Prezentul personalității se justifică prin viitor, prin proiecte; "îmbogățirea" omului presupune saltul de la certitudinea exterioară la una interioară, materializată printr-o bogăție afectivă și spirituală ce se realizează prin obiectivarea omului în acțiunea socială transformatoare, obiectivare echivalentă cu dobândirea unei noi certitudini a lumii prin umanizarea și civilizarea ei. Pe această linie, Al. Tănase afirmă că "*bogăția relațiilor sociale obiective*, a practicii sociale complexe, multilaterale, determină orientarea valorică, receptivă și creatoare a personalității, bogăția spirituală a lumii sale interne"¹⁰⁸.

Îmbogățirea omului, modelarea sa ca personalitate, înseamnă autorealizarea esenței sale, ține de exercitarea naturii sale ca ființă generică și are loc prin participarea individului la viața socială și la istorie; acest proces se desfășoară

¹⁰⁸ Al. Tănase, *Cultură și umanism*, Editura Junimea, Iași, 1973, p. 225.

extrem de contradictoriu, întrucât presupune depășirea unei societăți bazate pe mecanisme demagogice și constrângere totalitară, o societate care sărăcește esența umană prin alienare. Atâta timp cât există alienarea, procesul de "îmbogățire" a omului este încetinit, fără însă a putea fi oprit. Cu toate acestea, chiar dacă drumul formării personalității este distorsionat de tensiuni antagonice, omul trebuie conceput ca o integralitate, ca un produs al totalizării aflat într-un proces de permanentă autodeterminare și afirmare istorică.

Auto-totalizarea omului se datorează unei afirmări libere a creației culturale. Procesul nu se reduce la obiectivare și autodeterminare – deci la o exteriorizare a gândirii, ci este și un proces de *apropiere* a naturii și a omului, de dominare a naturii. Se constituie, astfel, o altă dimensiune a relației om-natură, om-societate. De altfel, însăși relațiile de proprietate pot fi privite din perspectiva conceptului de apropiere ca fiind generate de acest proces. "Reproducând natura, arată J.Y. Calvez, făcând din ea o nouă natură, o natură umană, socială, omul se produce pe sine însuși. În acest act esențial omul își apropie ființa sa. În aceasta rezidă întregul sens al proprietății, fenomen fundamental care domină istoria umană"¹⁰⁹. Relațiile de proprietate sunt fundamentale vieții comunitare și generează modul de producere a raporturilor omului cu natura și cu sine, structurând genetic posibilitățile și gradul de făurire a civilizației și a culturii de către personalitate, condiționând-o pe aceasta din urmă. Încercările teoretice de a privi personalitatea în afara cercului proprietății private au fost infirmate de istorie. Numai în măsura în care omul s-a limitat pe sine, cultivându-și petecul de pământ, dând strălucire și ordine posesiunii sale, numai în această măsură el s-a putut universaliza. Că se cunoștea sau nu, deviza lui Chateaubriand, s-a dovedit valabilă: "*Proprietate înseamnă libertate*", iar libertatea nu este posibilă fără democrație autentică.

¹⁰⁹ J.Y. Calvez, *La pensée de Karl Marx*, Editura Du Seuil, Paris, 1956, p. 544.

În esență, în spatele lumii aparent statice a lucrurilor, a produselor, funcționează dinamica relațiilor sociale, iar rolul fundamental îl joacă în cadrul ei *relațiile de proprietate*. Această dinamică a relațiilor se obiectivează în structura socială corespunzătoare gradului de dezvoltare a forțelor de producție; în cadrul acestui proces istoric, rolul esențial, generator al tuturor elementelor vieții civilizate este și rămâne permanent omul. Din punct de vedere logic, primordialitatea omului ca producător al civilizației și a lui însuși decurge din faptul că activitatea productivă este raportul fundamental al realității sale, realitate care își află temelia în desprinderea omului de condiția sa naturală, ca urmare a făuririi uneltelor și a opunerii sistematice față de natură. Activitatea în urma căreia are loc cristalizarea unei structuri valorice, grefată pe fondul bio-psihologic al individului, este, oricare ar fi ea, muncă, creație, activitatea totalizată în produse. Dacă este vorba să găsim vreo caracteristică eternă a omului, independentă de orice formă socială, aceasta nu poate fi decât *activitatea lui creatoare* de valori, munca fizică și spirituală, întrucât ea reprezintă o condiție absolută de existență a omului, o necesitate naturală eternă. Întrucât schimbul de substanțe dintre om și natură este mijlocit de muncă, de activitatea creatoare, viața omului se întemeiază pe această "descoperire", încât omul, conceput în afara muncii libere, devine o abstracție.

Conceperea omului prin prisma procesului de producere a bunurilor materiale, spirituale și de creație este echivalentă cu înțelegerea modelării și cristalizării structurii societății și a personalității, dintr-o perspectivă dialectică, ce pune în evidență rolul mai multor factori în interacțiunea lor istorică. Dacă nu folosim totdeauna conceptul de personalitate pentru a desemna "rezultanta", în sfera individului, a acțiunii factorilor materiali și culturali, precum și tendințele dezvoltării lor ulterioare, acesta nu se datorește faptului că în epoca modernă termenul de personalitate are o circulație ambiguă. Deși conceptul de personalitate nu avea bogăția de conținut pe care i-a conferit-o progresul științelor

contemporane, era totuși întrebuințat încă de la începutul secolului al XIX-lea. Există însă o cauză profundă, legată de structura teoretică a antropologiei culturale, care ne conduce la a identifica în mare măsură conceptul de om cu cel de personalitate și la a opune dialectic omul format individului sau persoanei.

Omul concret al unei epoci, personalitatea așa cum este structurată ea în împrejurări date, trebuie raportat la modelul structural al societății respective, la modul său de funcționare. Se pot distinge, așa cum s-a văzut, tipuri fundamentale ale personalității – modele de viață și acțiune, fiecare corespunzând grupului social la care se raportează generic. În același timp, toate aceste modele posedă o dinamică proprie, o capacitate de autotranscendentare, alimentată de energia declanșată de lupta între valori, de participare activă la istorie. Dar conflictele axiologice sunt o consecință a gradului de organizare și dezvoltare socială și tehnică a societății, a relațiilor interpersonale; astfel, sunt stabilite conexiunile esențiale existente între muncă, pe de o parte, ca proces matriceal, în care trebuie căutată originea a tot ce este de natură socială și culturală, originea a tot ce este uman și, pe de altă parte, cultura, mediul rațional de existență a personalității. Corelând cele două aspecte, poate fi elaborată o viziune a omului ca individualitate concretă, dar și ca model de personalitate. Construcția și reconstrucția personalității se realizează, astfel, prin integrarea modelelor anterioare de personalitate, modele ce cuprind o sinteză a trecutului, dar și afirmarea unor perspective încă neexperimentate.

Un filosof – des citat la un moment dat – Antonio Gramsci, punând accentul pe contextura factorilor sociali prin care istoria modelează personalitatea, sublinia că trebuie să avem în vedere "personalitatea " care este proprie fiecărui moment social istoric. Gramsci lua în considerare una dintre formele globale de modelare a individului, observând că traiectoria istorică a acestuia, în urma căruia capătă însușirea de personalitate, se săvârșește într-un câmp istoric neomogen. El formula

explicativ și interogativ aceste idei: "Un determinat moment istoric social nu este niciodată omogen, dimpotrivă, este plin de contradicții. Acesta dobândește "personalitate", este un "moment" al dezvoltării, datorită faptului că o anumită activitate fundamentală a vieții predomină aici asupra altora, reprezintă un vârf istoric. Ar trebui să ne reprezentăm momentul dat, care semnifică această activitate predominantă, acest "vârf" istoric, dar cum să judeci cine reprezintă celelalte activități, celelalte elemente? Nu sunt "reprezentative" și acestea? Și nu este reprezentativ pentru respectivul "moment" și ceea ce exprimă în cadrul acestuia elementele "reacționare" și anacronice? Sau va trebui să se rețină ca reprezentativ pe cel care va exprima toate forțele și elementele în contrast și în luptă, adică pe cel care reprezintă contradicțiile totalității istorico-sociale"¹¹⁰.

Istoria nu poate fi privită ca un tot omogen; dar personalitatea trebuie considerată ca o bogăție spirituală deosebită, rezultată din formarea în individ a unui sistem propriu de valori, la baza căruia stau valorile ce i se impun, provenind din memoria istoriei în care trăiește, valori pe care individul le selectează și le integrează. În cadrul sistemului personal astfel constituit, individul își decide în continuare acțiunea sa și își obiectivează creația, ținând cont permanent de valorile sistemului social și de cele ale modelului său de personalitate. Toată această îmbogățire spirituală, proprie procesului de creștere a personalității, depinde de complexitatea relațiilor sociale de care e generată și la care participă. Cultura, ca element suprastructural, este generată în mod complex, în efortul spiritual al individului de a înțelege structura socială și de a-și defini atitudinea față de ea. Pe baza acestor idei, pornind de la principiul rolului fundamental al muncii, al acțiunii în făurirea tuturor formelor de viață socială și culturală, sociologia și praxiologia iau în considerare multiplicările continue în procesul activității, al relațiilor sociale

¹¹⁰ A. Gramsci, *Antologia degli scritti*, vol.1, Editura Rimiti, Roma, 1963, p. 156.

ale individului. Îmbogățirea relațiilor ce se reflectă, după cum am mai arătat, în îmbogățirea personalității sale – și subliniază emanciparea istorică ce decurge inerent din acest proces, ducând la universalitatea unor elemente ale culturii; consecința este *planetizarea* personalității, crearea unui model social planetar al acesteia, ca urmare a triumfului unei societăți echitabile.

Întrucât vom reveni la idealul personalității complexe, realizabilă în mod specific și irepetabil în fiecare individ (prin individualitatea sa), ne oprim aici doar la observația că ideea despre legătura intimă, necesară, a omului în formare cu practica, marchează nu numai o condiție a reușitei procesului cognitiv, a desfășurării procesului creator, a controlării conștiente a istoriei, ci și determinismul social complex ce mijlocește formarea personalității; personalitatea acționează cu atât mai mult cu cât legătura și integrarea practică a individului este mai puternică, acțiunea sa privind coordonatele triple ale cognitivului, conștientizării și creației. Aceasta este justificarea apariției în interiorul sociologiei culturii și antropologiei a unor idei potrivit cărora o educare conștientă a personalității, conformă cu sensul istoriei, pentru a se asigura emanciparea ei spirituală și socială, nu poate fi realizată decât prin conștientizarea și direcționarea relațiilor practice ale omului.

Rolul determinismului social în formarea personalității a fost exagerat de Marx, care înclină spre un fatalism neîntemeiat. În formarea personalității, ca și în acumularea tezaurului cultural, un factor esențial, de obicei neglijat de către explicațiile deterministe, este *succesiunea generațiilor* – succesiunea lor fiind una din formele specifice și inerente ale totalizării în istorie. În cercetarea ulterioară a filosofiei istoriei, această problemă a fost considerată de materialistii istoriei secundară. Mai mult, au fost adesea criticate filosofii ale istoriei care acordau o importanță acestei chestiuni (Dilthey, Ortega y Gasset etc.). Termenul de *generație* cuprinzând conceptual notele esențiale comune personalităților dintr-o epocă dată,

se poate afirma că transmiterea tradițiilor, a valorilor culturale, asigurarea continuității istorice este opera simultan conștientă și neconștientă a unor generații succesive. Chiar dacă istoria nu poate fi redusă la succesiunea generațiilor, acestea fiind mai mult suportul biopsihologic al acestora, nu trebuie pierdut din vedere că generația reprezintă factorul omogen și diferențiat în același timp, cu valabilitate la scară socială, în care acționează tendințele contradictorii, de origine socială, factor matriceal în care se formează și se cristalizează personalitatea.

În fiecare personalitate există o cristalizare a valorilor și aspirațiilor fundamentale progresiste ale generației căreia îi aparține. O personalitate participă la istorie necondiționat, prin însăși faptul că generația care îi aparține se înscrie în ritmurile istorice, determină acumulările istorice cristalizate. Chiar dacă indivizi izolați nu conștientizează acest fapt, nu înseamnă că lucrurile nu se petrec astfel; întreaga structură și suprastructură este generată de activitatea indivizilor concreți care își formează și își manifestă în această activitate personalitățile lor, adică individualitatea valorică. Aceste personalități declanșează și întrețin, în confruntare cu ele însele și cu lumea, dinamica sistemului social.

Conștientizarea procesualității istorice, înlăturarea formelor de înstrăinare, ținute tocmai de această procesualitate. Activismul personalității este în mare măsură stimulat de această conștientizare, care, însă, nu poate deveni deplină, reală la scară socială, decât după depășirea crizelor sociale acute sau în cazul României, a avaturilor perioadei de tranziție. Ceea ce vrem să reținem aici este tocmai faptul că activitatea concretă a oamenilor, considerată ca bază a procesului istoric, servește, concomitent, la definirea societății ca produs de interacțiuni umane, fizice, economice și spirituale. Deși această activitate globală se realizează, în și prin succesiunea de generații, iar în fiecare moment istoric, în cadrul luptei sau cooperării dintre grupurile sociale care constituie o generație, ar fi totuși greșit să se înțeleagă că structurile sociale se reduc la formele concrete ale unei acțiuni liber

înfăptuite, conform voinței subiective a oamenilor. Pentru a sublinia complexitatea legilor istoriei și a indica temeiurile împletirii obiectivului și subiectivului în înfăptuirea vieții sociale, punând în evidență mijlocirea pe care o exercită generațiile în această dialectică, trebuie să avem în vedere caracterul infinit, și, în același timp, finit, al energiei, aplicat oamenilor. Această energie este limitată de condițiile sociale existente în care se află oamenii, de nivelul limitat al dezvoltării economice, de regimul social, de structura socială moștenită care este produsul generației anterioare. Prin faptul că fiecare generație nouă găsește forțele de producție dobândite de la generația anterioară, care îi servesc drept materie primă pentru o creație inedită, apare în istoria universală o înlănțuire, o continuitate care creează acea structură axiologică dinamică în care se modelează noile personalități și condiții noi, deci, o ecuație complexă în care formarea omului depinde de factori culturali și morali care, împreună cu forțele materiale, la rândul lor, devin forțe istorice ce propulsează dezvoltarea generațiilor.

Umanizarea istoriei omenirii, convergența ei către un tip tot mai împlinit de om, este echivalentă cu crearea unor modele de personalități tot mai complexe și mai stabile, acestor personalități fiindu-le proprie o conștiință istorică din ce în ce mai profundă și o acțiune socială dirijată din ce în ce mai rațional. De fapt, acest proces obiectiv a condus, totuși, în condiții inimaginabil de grele, la răsturnarea sistemelor totalitare.

- *Diversitatea culturală*
- *Cultura, dreptul, valori juridice*
- *Normele sociale*
- *Aculturație și enculturație*
- *Aculturația juridică. Forme și efecte ale aculturației juridice*

TEME DE CONTROL

1. Cultură și valori

2. Cultură și valori juridice
3. Norme sociale
4. Aculturație și enculturație. Aculturația juridică

CAPITOLUL X

METODE ȘI TEHNICI DE CERCETARE

Sociologia este o știință care se folosește de propriile metode de cercetare pentru a studia fenomenele și procesele realității sociale. Vom prezenta în rezumat principalele metode la care recurg specialiștii, cu precizarea că acestea își găsesc aplicabilitatea în toate domeniile specializate ale sociologiei. În mod evident, anumite particularități sunt prezente în raport de realitatea care face obiectul studiului sociologic, împrejurare care este valabilă și pentru sociologia dreptului.

Observația este considerată cea mai veche tehnică utilizată în știință, inclusiv în sociologie. Observația poate fi definită ca „act de urmărire și descriere sistematică a comportamentelor și evenimentelor studiate ce au loc în mediul social natural”¹¹¹. După cum cercetătorul se integrează sau nu în grupul studiat, observația este participativă (sociologul se implică activ în viața cotidiană a membrilor grupului) sau nonparticipativă (rămâne în afara grupului și colectează datele care îl interesează). La rândul său, observația participativă poate fi sub acoperire (identitatea cercetătorului nu este cunoscută de grup) sau deschisă (membrii grupului îi cunosc identitatea)¹¹².

Ancheta sociologică are o arie largă de aplicare, urmărind caracteristicile mediului social, condițiile de viață ale oamenilor, caracteristicile demografice, opiniile, atitudinile, aspirațiile, trebuințele, comportamentele. Ancheta prezintă o serie de avantaje, care o recomandă drept una dintre cele mai frecvente tehnici sociologice. Scopurile sale sunt diverse – anchete preelectorale, comerciale etc.

Ancheta apelează la chestionar, adică o suită de întrebări tipărite, care se adresează subiecților, sau la interviu.

Chestionarul se poate trimite prin poștă ori poate fi prezentat subiectului direct de către anchetator. Sunt tot mai des folosite chestionarele expediate prin rețeaua Internet și returnate în același mod.

Interviul se poate realiza față în față sau prin telefon (în cazul din urmă se pierde însă o serie de aspecte pe care anchetatorul le sesizează doar într-o discuție directă cu interlocutorul). Interviul reprezintă o „tehnică de cooperare verbală între două persoane (anchetatorul și anchetatul), pe baza căreia se pot obține informații, date, mărturii, de la cel anchetat. Interviul sociologic surprinde un proces de

¹¹¹ M. Agabrian, *op. cit.*, p.55.

¹¹² *Ibidem*, p.55-56.

comunicare prin care se obțin informații cu privire la o serie de fapte, fenomene, evenimente”¹¹³.

Practica dreptului utilizează o formă aparte de interviu, în activitatea de urmărire penală. Procedura desfășurării acestuia și caracterul său obligatoriu sunt reglementate de prevederile Codului de procedură penală.

Analiza documentelor își găsește rolul mai ales atunci când cercetătorul nu are acces direct la realitățile pe care le are în studiu. Va putea apela însă la informații care sunt sub alte forme: jurnale personale, arhive publice sau private, cărți, reviste, ziare, discursuri, corespondență. De reținut este faptul că uneori datele culese pentru analiză documentară pot fi alterate de subiectivismul autorului.

Din perspectivă juridică prezintă interes analiza documentelor juridice care fac dovada unui anumit context istoric, a unei anumite realități. Un loc aparte ocupă analiza practicii judiciare la un moment dat sau a practicii unei instanțe (judecătorie, tribunal, curte de apel) în decursul timpului, cu referire la o problemă juridică determinată (rezilierea contractului, revendicarea imobilelor preluate abuziv de stat ș.a.).

TEME DE CONTROL

1. Principalele metode de cercetare în sociologie
2. Observația ca metodă de cercetare sociologică
3. Ancheta sociologică.
4. Interviul și chestionarul
5. Analiza documentelor

¹¹³ M. Voinea, *Sociologie generală și juridică*, Editura Sylvi, București, 2000, p.56.